

ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ ԻՐԱՆԻ ՇՈՒՌՋ

Գազիկ Տեր-Չարությունյան

Վերջին ամսվա ընթացքում տեղեկատվական դաշտում կտրուկ աճել է Իրանին վերաբերող վերլուծությունների եւ մեկնաբանությունների թիվը: Դա պայմանավորված է ոչ միայն այդ երկրի միջուկային ծրագրի շուրջ ընթացող քննարկումներով, այլեւ հետեւյալ հանգամանքներով.

❖ Դեռեւս 2004-2005թթ. Պենտագոնի փորձագետները բազմիցս նշել էին, որ Իրանի դեմ ռազմական գործողություններ սկսելու դեպքում ամերիկյան թեւավոր հրթիռների եւ օդուժի օգտագործման համար գարնանային ամիսներին օդերեւութաբանական պայմաններն ամենահարմարն են (հիշենք, որ Իրաքի դեմ հարձակումը սկսվեց հենց 2003-ի ապրիլի վերջին-մայիսի սկզբին):

❖ Քոնդոլիզա Ռայսի այցը Լոնդոն եւ Մեծ Բրիտանիայի ԱԳՆ նախարար Ջեյ Սթրոուի հետ նրա անսպասելի համատեղ այցելությունը Բաղդադ շատերի կողմից ընկալվեց որպես Իրանի դեմ ռազմական գործողություններ սկսելուց առաջ դաշնակիցների միջեւ վերջնական պայմանավորվածությունների ձեռքբերում:

❖ Իրանը վերջերս իրականացրեց լայնածավալ ռազմածովային զինավարժություններ Պարսից ծոցում, որոնց ընթացքում կիրառվեցին եւ հանրությանը ներկայացվեցին ռազմական տեխնիկայի նոր նմուշներ՝ ռադարների համար անորսալի հրթիռներ, արագընթաց տորպեդներ եւ այլն: Զինավարժություններն ընկալվեցին որպես սպասվող ամերիկյան հարձակումից առաջ իրանական զինուժի մոբիլիզացիա, քաղաքական վճռականության դրսեւորում եւ ագրեսիայից պաշտպանվելու հնարավորությունների ցուցադրում:

Այս հանգամանքների համադրումը որոշ վերլուծաբանների հիմք է տալիս ենթադրելու, թե ԱՄՆ-Իրան պատերազմական գործողությունները կարող են սկսվել արդեն այս գարնանը:

Չարկ է նկատել, որ Իրանի որդեգրած գաղափարախոսությունը, նրա վարած ներքին ու արտաքին քաղաքականությունը, իրոք, մարտահրավեր են՝ ուղղված ԱՄՆ-ին: Այսօր օբյեկտիվորեն առկա են այն

նախապայմանները, որոնք դրդում են այդ երկու տերություններին պատերազմել միմյանց դեմ: Համառոտակի թվարկենք դրանց մի մասը.

1. ԱՄՆ-ը եւ Իրանն ունեն նմանություններ, քանի որ երկուսն էլ հանդիսանում են այս կամ այն չափով թեոկրատական եւ գաղափարականացված տերություններ: Միեւնույն ժամանակ, նրանք կանգնած են գաղափարախոսական տարբեր բեւեռներում: Եվ եթե Իրանը իսլամական թեոկրատական պետություն է, ապա նախագահ Բուշը ագրեսիվ ավետարանչական է. նա հաճախ է իր ճառերում նշում, թե իրեն ուղղորդում է նախախնամությունը: Երկու տերություններում էլ թեոկրատական եզրաբանությունն օգտագործվում է ազգային շահերը լավագույնս պաշտպանելու համար: Հատկանշական է, որ ամերիկյան նեոպահպանողականության սկզբունքները զգալի չափով բնորոշ են նաեւ ժամանակակից Իրանի առաջատար քաղաքական ուժերին (պահպանողականություն՝ արժեքային համակարգում եւ ներքին խնդիրներում, արդիական եւ հեղափոխական տարրերով գործելակերպ՝ տնտեսական զարգացումներում եւ արտաքին քաղաքականությունում):

2. Իրանն ընտրել է զարգացման երրորդ ուղի՝ ո՛չ սոցիալիզմ, ո՛չ կապիտալիզմ, որն իրականում այդ երկու համակարգերի դրական դրույթների համատեղում է: Այսօր այս կամ այն չափով նման եղանակով են զարգանում նաեւ Չինաստանը եւ Բելառուսը: Այդպիսով Իրանը ոչ միայն հակադրվում է ԱՄՆ դասական-անգլոսաքսոնյան ազատականությանը, այլեւ հանդիսանում է զարգացման այլընտրանքային մոդել ինչպես իսլամական, այնպես էլ համայն աշխարհի համար:

3. Իրանը (ի դեպ՝ նույն Չինաստանի եւ Բելառուսի հետ մեկտեղ) համարվում է ամենաբարձր ինքնիշխանություն ունեցող երկրներից մեկը: Դրանով նա հակադրվում է ԱՄՆ-ի կողմից ձեւավորված աշխարհակարգի սկզբունքներին, որով ենթադրվում է ազգային պետությունների ինքնիշխանության նվազում:

4. Իրանը փորձում է լիարժեք միավորվել Շանհայի համագործակցության կազմակերպությանը (առայժմ ունի դիտորդի կարգավիճակ): Այսինքն՝ Իրանը հարում է այն ռազմաքաղաքական ուժին, որն ունենալով բավականաչափ ներուժ, կարող է մոտ ապագայում դառնալ այլընտրանք ԱՄՆ-ին եւ վերափոխել միաբեւեռ աշխարհակարգը բազմաբեւեռի: ԱՄՆ-ը, համաձայն իր կանխարգելիչ ռազմավարության, ձգտում է անել ամեն ինչ, որպեսզի նման միավորումը չկայանա:

5. Իրանը տիրապետում է ածխաջրածնային էներգակիրների հա-

րուստ պաշարների. գազի (որը գործնականում դեռևս չի արդյունահանվում)՝ աշխարհում երկրորդ եւ նավթի՝ չորրորդ: ԱՄՆ ներկայիս աշխարհատնտեսական մոտեցումներում էներգետիկ գործոնը կարելուհագույններից է, եւ այդ առումով Իրանը դարձել է թիրախ ԱՄՆ-ի համար:

6. Իրանը, Իրաքի տապալումից հետո, մերձավորարեւելյան տարածաշրջանում միակ պետությունն է, որ իրական վտանգ է ներկայացնում ԱՄՆ ռազմավարական դաշնակից Իսրայելի համար: Այս գործոնը հաճախ վճռորոշ նշանակություն է ձեռք բերում ԱՄՆ ռազմաքաղաքական հաշվարկներում:

7. Իրանն ընդդիմանում է ԱՄՆ ռազմավարությանը մերձավորարեւելյան տարածաշրջանում, մասնավորապես՝ նրա Մեծ Մերձավոր Արեւելք նախագծին: Համաձայն որոշ փորձագետների՝ Իրաքում ԱՄՆ զինուժի դեմ զինված դիմադրությունը զգալի չափով աջակցվում է Իրանի կողմից, եւ անհնարին է լուծել Իրաքի խնդիրը, քանի դեռ ապստամբներին աջակցում է Իրանը:

Վերոհիշյալ հանգամանքների համախումբը սկզբունքորեն կանխորոշում է եթե ոչ ռազմական գործողություններ, ապա երկարատեւ դիվանագիտական, տեղեկատվական եւ տնտեսական հակամարտություն ԱՄՆ-ի եւ Իրանի միջեւ: Հարկ է նաեւ նշել, որ հնարավոր զինված բախումը, ամենայն հավանականությամբ, չի սահմանափակվելու Իրանի միջուկային օբյեկտների ռմբակոծությամբ. ԱՄՆ նպատակը Իրանի քաղաքական համակարգի փոխումն է, եւ այդ համատեքստում՝ հնարավոր պատերազմը պետք է որ լայնածավալ լինի: Ռազմական գործողությունների պարագայում Իրանի ղեկավարությունը կարող է օգտագործել իր տրամադրության տակ եղած բոլոր (ընդհուպ՝ միջուկային) միջոցները՝ այստեղից բխող հետեւանքներով: Այս հանգամանքն էապես նվազեցնում է ԱՄՆ-ի կողմից ռազմական գործողություններ ծավալելու հավանականությունը, սակայն չի բացառում նման սցենարը:

Ինչ վերաբերում է կոնկրետ ժամկետներին, ապա այս գարնանը գործողությունների սկսման հավանականությունը ցածր է: Քաղաքական հարթությունում դա պայմանավորված է գլխավորապես հետեւյալ երկու գործոններով.

❖ Այս տարի աշնանը ԱՄՆ-ում տեղի են ունենալու Կոնգրեսի ընտրություններ: ԱՄՆ Հանրապետական կուսակցության դիրքերը՝ Իրաքի հիմնախնդրի համատեքստում, այսօր հեռու են լավ լինելուց: Նման պայմաններում Բուշի (որի վարկանիշն էապես նվազել է) վարչակազմը

դժվար թե մինչև այդ ընտրությունները փորձի կատարել այնպիսի քայլեր, որոնց հետեւանքները բարդ է հաշվարկել:

❖ Նախագահ Բուշի միակ հնարավոր դաշնակիցը՝ Թոնի Բլերը, նույնպես գտնվում է ներքաղաքական ծանր իրադրությունում (նրա վարկանիշը հասել է ռեկորդային ցածր ցուցանիշի՝ 30%): Համաձայն որոշ փորձագետների՝ ստեղծված իրավիճակում, Մեծ Բրիտանիայի կողմից ԱՄՆ ռազմական գործողություններին աջակցելու պարագայում, Բլերը կարող է զրկվել իր պաշտոնից: Նկատենք, որ ԱՄՆ-ի կողմից Իրանի դեմ ռազմական գործողություններ ծավալելու դեպքում՝ բրիտանական օդանավակայանները կարելուրագույն դերակատարում ունեն, եւ այս հարցում առանց բրիտանական աջակցության՝ ամերիկացիները, համաձայն զինվորական փորձագետների, դժվար թե շնքակոծեն Իրանը:

ԹՈՒՐՔԻԱՆ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԻ ԱՌՋԵՎ Սարգիս Հարությունյան

Սառը պատերազմի ավարտից ի վեր առաջին անգամ, անվտանգության ապահովման տեսանկյունից, թուրքական պետությունը հայտնվել է *աննախադեպ* ծավալի մարտահրավերների առջեւ:

Ներկայումս թուրքական Գլխավոր սպայակույտի (ԳՍ) պատկերացմամբ, գոյություն ունեն առնվազն հինգ կետեր, որոնց շուրջ ընթացող զարգացումները կարող են հանգեցնել Անկարայի կողմից զինված ուժի կիրառման (նման քանակը *եզակի է* եվրոպական, հետխորհրդային, մերձավորարեւելյան ու հյուսիսաֆրիկյան տարածաշրջաններում).

- ❖ Էգեյան ծովում հունական ջրային սահմանների ընդլայնումը,
- ❖ Կիպրոսի խնդիրը,
- ❖ իրաքյան զարգացումները՝ առաջին հերթին քրդական պետության հռչակման առումով,
- ❖ իրանական հարցը. ընդ որում՝ երկու ասպեկտներով՝ Թուրքիայի տարածքում գտնվող ամերիկյան ռազմակայաններին իրանական հրթիռային հարվածների դեպքում եւ Իրանում միջէթնիկ (ադրբեջանական գործոն) բախումների կամ քրդական հզոր շարժման պարագայում,
- ❖ եւ վերջապես՝ հայ-ադրբեջանական հնարավոր ռազմական գործողությունների ժամանակ Հայաստանի ԶՈւ կողմից, մասնավորապես, Նախիջեւանի ուղղությամբ, հաջողության ձեռքբերման դեպքում:

Լրջացել են նաեւ ներքին սպառնալիքները: Երկարամյա պայքարից հետո քեմալական Թուրքիայում իշխանության են եկել (*լեզիտիմացվել են*) իսլամիստական գաղափարախոսություն դավանող ուժերը: Այդ հանգամանքը կարող է միայն վկայել թուրքական պետության հետագա իսլամականացման մասին:

2006թ. գարնանը նոր թափով սրվել է քրդական հարցը: Անկախ պետության համար պայքարող քրդական ռազմաքաղաքական կազմակերպությունների ղեկավար շերտերում սերնդափոխությունը Թուրքիային խոստանում է լարվածության վերստին աճ:

Ի հավելումն, վերջին տարիներին տեղի ունեցած ֆինանսատնտեսական ճգնաժամերի հետեւանքները միայն ամբողջացնում են ընդհանուր պատկերը՝ խորացնելով թուրքական պետության-հասարակության ներքին հակասությունները:

Եվ վերջապես, ռազմավարական հարթությունում նույնպես թուրքիայի առջև ծառայած խնդիրները բավական սուր են, եւ ամենակարեւորը՝ կրկին աննախադեպ: Ավելի քան երեք տարի առաջ Վաշինգտոնի հետ ծագած տարածայնությունները ոչ միայն չեն հարթվել, այլևս հեռանկարային առումով դեռ կունենան իրենց զարգացումը:

Ռազմավարական նշանակության հաջորդ խնդիրը Եվրոպական Միությանն անդամակցելու հարցն է: Սեղանին դրված են թուրքական ներկայիս պետականության քաղաքակրթական ընտրության, քենալական համակարգը ճգնաժամից փրկելու հարցերը, որոնք (եւ ընդհանուր առմամբ՝ Արեւմուտքի հետ ավանդական փոխգործակցությունը) նախկինում կարգավորվում էին այլ ձեւաչափերով՝ տարաբնույթ դաշինքներ, ՆԱՏՕ եւ այլն:

«Ազգային անվտանգության քաղաքականության փաստաթուղթը»

Հաշվի առնելով վերը ներկայացված իրողությունները եւ հավանական զարգացումները՝ Թուրքիայի Ազգային անվտանգության խորհուրդը (ԱԱԽ) մոտավորապես 2004թ. սկսեց երկրի ազգային անվտանգության նոր հայեցակարգի մշակման աշխատանքները, որոնք նախագծի տեսքով արդեն 2005թ. ներկայացվեցին կառավարությանը: Մի քանի ամիս տեւած քննարկումներից հետո Էրդողանի կառավարությունը 2006թ. մարտի վերջին հաստատեց «Ազգային անվտանգության քաղաքականության փաստաթուղթը» (ԱԱԹՓ): Այն թուրքական պետության առջև ծառայած սպառնալիքներն ու մարտահրավերները բաժանում է երկու հիմնական ուղղությունների՝ դասական ու նոր բնույթի (ասիմետրիկ), իր վրա կրելով նմանատիպ արեւմտյան մշակումների ազդեցությունը:

Արտաքին վտանգների շարքից առանձնանում է Էգեյան ծովում գտնվող հունական որոշ կղզիների տարածքային ջրերի սահմանների ընդլայնումը 6 ծովային մղոնից (1 ծովային մղոն = 1.853 մետր) մինչեւ միջազգային պրակտիկայում բավական տարածված 12 մղոնի: Այդ պարագայում թուրքական սեւծովյան ու միջերկրածովյան նավատորմերը չեն կարող, առանց մուտք գործելու հունական տարածքային ջրեր, անհրաժեշտության դեպքում փոխօգնության հասնել միմյանց՝ միավորվել: Նման հեռանկարն էականորեն նվազեցնում է Թուրքիայի ռազմածովային ուժերի օպերատիվ-տակտիկական հնարավորությունները, հետեւաբար՝ հզորությունն ընդհանուր առմամբ: Ըստ ԱԱԹՓ-ի, խնդրի առնչությամբ Աթենքի նման որոշումն Անկարան ընկալելու է որպես casus belli:

Թուրքիան շարունակում է կենսական համարել Կիպրոսում թուրքական ռազմուժի (մոտ 30 հազար զինվոր) առկայությունը: Հյուսիսային Կիպրոսի Թուրքական Հանրապետության գոյությունը դիտարկվում է որպես Միջերկրական ծովի արեւելյան հատվածում թուրքական ազդեցության պահպանման ռազմավարական հենակետ՝ այդ թվում Թուրքիայի միջերկրածովյան նավատորմի օպերատիվ-տակտիկական հնարավորությունների առումով: Կիպրոսի խնդրի կարգավորման ձեւաչափ է դիտարկվում ՄԱԿ-ը:

Անկարայի համար էական նշանակություն ունի Իրաքի «տարածքային ամբողջականության» եւ «քաղաքական միասնության» պահպանումը:

Արտաքին մարտահրավերներից կարեւորվում է նաեւ իրանական հարցը: Վերջինիս վերաբերյալ թուրքական անվտանգության կառույցներում գերիշխող տեսակետի մասին մարտի վերջին Վաշինգտոնում բարձրաձայնեց Թուրքիայի ԳՍ Ծրագրավորման եւ քաղաքականության վարչության պետ, գեներալ լեյտենանտ Հիլմի Աքին Ջորլուն. «Մենք [Թուրքիան] միջուկային զենքից զերծ տարածաշրջանի կարիքն ունենք»:

Մասնավորապես, իրանական թեմայի հետ է կապված թուրքական ԱԱԲՓ-ում տեղ գտած այն ձեւակերպումը, թե «Շահաբ» հրթիռները վտանգ են ներկայացնում Թուրքիային:

Ներքին մարտահրավերների կապակցությամբ թվարկված են արմատական իսլամը, անջատողականությունը (քրդեր) եւ ծայրահեղ ձախակողմյան շարժումները:

Թուրքական ռազմուժի վերազինումը

Թուրքիայի անվտանգության ոլորտում կատարված հաշվարկների համաձայն՝ թուրքական պետության համար վերստին կենսական նշանակություն են ձեռք բերում սեփական զինված ուժերը, որոնց ներկայությունը երկրի որոշումների ընդունման մեխանիզմում սառը պատերազմի ավարտից հետո կարծես թե միտում ունեն կրճատվելու:

Քանի որ թուրքական բանակը չի պատրաստվում ենթարկվել համակարգային վերափոխումների (այդ մասին տեղեկություններ դեռ չկան), ապա ռազմուժի հզորացման պատկերացումները գերազանցապես հանգում են սպառազինման ոլորտին:

1990-ական թթ. սկզբից յուրաքանչյուր տարի Անկարան նոր սպառազինությունների ձեռքբերման ուղղությամբ պաշտոնապես ծախսում էր միջինը մոտ \$3.5 մլրդ: 1990-ական թթ. կեսերին Թուրքիայի ռազմական գերատեսչությունում սկսեցին խոսել երկրի ՁՈւ երկարաժամկետ (15-20 տարի) վերազինման ծրագրերի մասին, եւ անգամ

նշվում էին հիմնական ուղղություններն ու ֆինանսական միջոցների չափերը: Բայց 2000-2001թթ. երկրում բռնկված ֆինանսատնտեսական ճգնաժամն անիրականանալի դարձրեց թուրքական ռազմուժի վերազինման ծրագրերը: Մասնավորապես, 2001թ. ապրիլին Անկարան ստիպված եղավ սառեցնել 31 պատվեր՝ մոտ \$20 մլրդ ընդհանուր արժողությամբ:

2005 թվականն այդ առումով, թերևս, պետք է շրջադարձային համարել: Ըստ ամենայնի, 2005թ. կայացվեց սկզբունքային որոշում՝ վերսկսել ռազմուժի վերազինման խոշոր ծրագրերը, ընդ որում՝ հաշվի առնելով մի քանի հիմնական հանգամանքներ.

- ❖ նոր սպառազինությունների բացակայությունը թուրքական ՁՈւ-ում՝ նման դեպքերի համար թույլատրված ժամկետների առումով, արդեն իսկ հասել է իր կրիտիկական սահմանագծին, որից այն կողմ կարող է սկսվել թուրքական ՁՈւ մարտունակության կտրուկ անկում,

- ❖ այդ համատեքստում հիմնական հետեւությունն այն է, որ ժամանակն աշխատում է միայն ի վնաս թուրքական ՁՈւ-ի՝ հետագայում պատճառ հանդիսանալով ավելի մեծ ծախսերի,

- ❖ նոր սպառազինությունների ձեռքբերման շարունակական հետաձգումը ոլորտի միջազգային շուկայում կարող է լուրջ հարված հասցնել Թուրքիայի գրավչությանը,

- ❖ վերջինիս հետ կապված՝ Անկարան կարող է հեռանկարում մի զգալի մասով կորցնել իր քաղաքական եւ տնտեսական գրավչությունը Միացյալ Նահանգներում ու եվրոպական առաջատար երկրներում,

- ❖ մյուս կողմից՝ սպառազինության ոլորտում մեկնարկած խոշոր ծրագրերը խթանիչ դեր կունենան թուրքական տնտեսության համար, քանի որ պատվերների մի մասը ենթադրում է տեղական ձեռնարկությունների մասնակցություն,

- ❖ եւ վերջապես, թուրքական համապատասխան ձեռնարկությունների մասնակցությունը ռազմարդյունաբերական ոլորտի ժամանակակից տեխնոլոգիական ցիկլերին հնարավորություն է ընձեռում Թուրքիային՝ հետ չմնալ բնագավառի զարգացումներից:

Նախատեսվում է, որ միայն 2006թ. Թուրքիան երեւան է հանելու մոտ \$10 մլրդ-ի սպառազինության պատվերներ: Ծրագրվում է ձեռք բերել նոր (հինգերորդ) սերնդի ռազմական ինքնաթիռներ, ուսումնավարական ինքնաթիռներ, հարվածային ու տրանսպորտային ուղղաթիռներ, հակաօդային պաշտպանության համակարգեր եւ հետախուզա-

կան արբանյակ (տարբեր հաշվարկների համաձայն՝ այն գնահատվում է \$250-400 մլն և ծրագրվում է ուղեծիր դուրս բերել մինչև 2010թ.):

Բացի այդ, նախատեսվում է թուրքական ՁՈւ համար երրորդ սերնդի տանկի արտադրության ծրագրի մեկնարկ: Ծրագրվում է նաև թուրքական ՁՈւ սպառազինության մեջ առկա ռազմական ինքնաթիռների եւ տանկերի արդիականացում: Ընդհանուր առմամբ, կարճաժամկետ հեռանկարում Անկարան մտադիր է նոր սպառազինությունների ձեռքբերման նպատակով տարեկան հատկացնել \$3.5-4 մլրդ:

Ընդհանրացումներ

Միջազգային համակարգի գործառնության տեսանկյունից թուրքական պետությունը հանդիսանում է խնդրահարույց: Անգամ աշխարհակարգի փոփոխությունը չնպաստեց Թուրքիայի առջև ծառայած արտաքին ու ներքին մարտահրավերների կրճատմանը: Որոշ դեպքերում դրանք անգամ աճեցին: Թուրքիան ունի խնդիրներ իր սահմանի գրեթե ողջ երկայնքով, ներքին՝ միջէթնիկական, միջսոցիալական եւ իսլամական արմատականության հիմնահարցեր: Հետեւաբար, միջազգային ճարտարապետությունում թուրքական պետության խնդրահարույց ներկայության պատճառը համակարգային թերություններն են:

Ըստ ամենայնի, առաջիկա ժամանակահատվածում այդ խնդիրները խորանալու են: Միջազգային հարաբերություններում քաղաքակրթական արժեքների կարեւորության շեշտակի աճը Թուրքիային դնում է ծանր դրության մեջ, որն էլ կարող է քայքայիչ հետեւանքներ ունենալ այդ պետության ներքին զարգացումներում:

Այդ ամենը նպաստելու է, որպեսզի միջազգային համակարգի ուժի կենտրոնների հաշվարկներում թուրքական պետության նշանակությունը նվազի:

Կանխելու համար վերջինիս բացասական հետեւանքներն իր վրա, Անկարան՝ չունենալով համարժեք տնտեսական հզորություն, քաղաքական համակարգի կենսունակություն, ձգտելու է իր ռազմավարական նախագծերում վերստին շեշտը դնել սեփական ուժային կառույցների (որպես թուրքական պետական համակարգը պահպանող միակ գործոն) հզորացման վրա:

ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱՑՄԱՆ ԱՊԱԳԱՆ **Արտակ Շաքարյան**

Առաջին աշխարհամարտում պարտվելուց ու մեծ ջանքերի շնորհիվ Թուրքիայի Հանրապետությունը ստեղծելուց հետո թուրքական վերնախավը, Մ.Քենալի առաջնորդությամբ, իր հայացքը դարձրեց դեպի Արեւմուտք՝ այն համարելով լավագույն ուղին երկրի զարգացման համար: Արեւմտականացման տակ Անկարան նկատի ուներ աշխարհիկությունն ընդդեմ իսլամիզմի եւ ամենեւին նպատակ չուներ հիմնովին փոխառել արեւմտյան ժողովրդավարությունը:

Այնուամենայնիվ, Արեւմուտքի հետ տեսական համագործակցումը ստիպեց Անկարային գնալ ինչ-ինչ քայլերի՝ նմանակելով ժողովրդավարություն: Մասնավորապես, 1950-ական թթ. մտցվեց բազմակուսակցական համակարգ, սակայն երկրում բոլոր գործընթացները գտնվում էին Աթաթյուրքի պատգամների պահպան գինվորականության համակուշադրության ներքո: Ամեն մի շեղում արժանանում էր բարձրաստիճան գինվորականության «մեկնաբանությանը», որը հասարակությունում գրեթե օրենքի ուժ էր ստանում: Եվ ամեն անգամ, երբ գինվորականությունն զգում էր, որ քաղաքական իրավիճակը դառնում է անկառավարելի, Թուրքիայում տեղի էր ունենում ռազմական հեղաշրջում, որը կյանքը վերադարձնում էր ի շրջանս յուր՝ դեպի Աթաթյուրքի կողմից ուրվագծված շրջանակներ:

Այսօր էլ գինվորական վերնախավն ունի իր, այսպես կոչված, «կարմիր սահմանները», որոնք հանդիսանում են հնարավոր զիջումների շրջանակներ: Այդ զգայուն կետերից են Կիպրոսի, քրդական ու հայկական հարցերը, իսլամիստական շարժումները եւ այլն, որոնց ստատուս-քվոյի խախտման հավանական վտանգը շատ սուր է ընդունվում Գլխավոր սպայակույտի ղեկավարության կողմից:

Թուրքիայի քաղաքական կյանքում շատ մեծ կարեւորություն է տրվում Ազգային անվտանգության խորհրդին ու նրա ամենամսյա նիստերի որոշումներին, որոնք ուղղորդում են պետության գրեթե բոլոր օղակների աշխատանքները: Մինչեւ վերջերս այս խորհրդի կազմում մեծամասնություն էին կազմում գինվորականները, ինչն ապահովում էր նրանց գործուն մասնակցությունը երկրի կառավարմանը: Սակայն

անսալով Եվրամիության պահանջներին՝ Անկարան գնաց խորհրդի կազմում փոփոխությունների, կրճատելով զինվորականների քանակն ու ավելացնելով քաղաքացիական պաշտոնյաների թիվը:

Ընդհանուր առմամբ, կարելի է ասել, որ Անկարայի՝ Եվրամիությանն անդամակցելու գործընթացը մեծ խնդիրներ է առաջացնում Թուրքիայի համար: Եվրոպացիներն այլևս ավելի ուշադիր են Թուրքիայում տեղի ունեցող զարգացումներին եւ ուշիուշով հետեւում են իրենց կողմից Անկարային առաջադրված «կոպենհագենյան քաղաքական չափանիշների» կենսագործմանը:

2002թ. իշխանության եկած Արդարություն եւ զարգացում կուսակցությունը (ԱԶԿ), ունենալով խորհրդարանում բացարձակ մեծամասնություն, հապճեպորեն ընդունեց ԵՄ պահանջած օրենքներն ու իրավական նորմերը: Անկարան կրկին փորձ կատարեց խաբել Արեւմուտքին՝ թղթի վրա ընդունելով նրա պահանջները, սակայն իրականում պահպանելով գործերի հին ընթացքը: Սակայն քանի դեռ Թուրքիան ցանկություն ունի դառնալ ԵՄ լիիրավ անդամ եւ դա հռչակում է իր քաղաքականության հիմնական վեկտոր, նա ստիպված է լինելու գնալ զիջումների՝ թեկուզեւ դանդաղ քայլերով, հաստատելով ժողովրդավարական նորմեր երկրում:

Կարելի է ասել, որ ներկա կառավարությանը ժողովրդավարական որոշ նորմերի ընդունումը ձեռնտու է: Արդի Թուրքիայի պատմությունում միշտ պայքար է գնացել աշխարհիկ զինվորականության ու իսլամիստների միջև: Թուրքիա բերելով խոսքի ու դավանանքի ազատություն՝ իսլամիստները կարծես ազատվում են զինվորականության վերահսկողությունից ու ստանում գործունեության ավելի լայն դաշտ, ինչը եւ մտահոգության տեղիք է տալիս Գլխավոր սպայակույտին:

Այսպես, 2006թ. հունվար ամսին ամերիկյան հայտնի «Foreign Affairs» ամսագրում հրատարակվեց մի հոդված երեք հեղինակների ստորագրությամբ, որոնցից երկուսը նախկինում եղել են զինվորական, իսկ մեկը Թուրքիայի զինված ուժերի գնդապետ է: Հոդվածում հայտնվում է այն միտքը, որ թեեւ զինվորականությունը միշտ եղել է Թուրքիայի արեւմտականացման կողմնակից, սակայն գործերի ներկա ընթացքը կարող է բերել այնպիսի մի իրավիճակի, որ «կարմիր սահմանների» անցման դեպքում բանակը կարող է եւ հրաժարվել ժողովրդավարության սատարման իր ստանձնած դերից:

* * *

Իրոք, Անկարայի համար իրավիճակը բարդ է: Իրական ժողովրդավարությունը Թուրքիայում մեծ խնդիրներ կարող է երեւան հանել: Թուրքիայում միասնությունը խարսխված է բիրտ ուժի ու զինվորական պետությունից վախի վրա: Եվ այն օրը, երբ գա խոսքի ու դավանանքի իրական ազատությունը, գործեն ժողովրդավարական նորմերը, պաշտպանվեն մարդու իրավունքները, իսկ քաղաքական դաշտում գործեն քիչ թե շատ արդար օրենքները, ապա Թուրքիան որպես միասնական երկիր կգոյատևի, թերեւս, միայն մի քանի տարի:

Այստեղ առաջին հերթին պետք է հաշվի առնել մոտ մեկ հարյուրամյակ անկախություն պահանջող քրդերին, որոնք Թուրքիայում կազմելով ստվար զանգված (համաձայն որոշ հաշվարկների՝ բնակչության 15-20%-ը)՝ լիովին հեռացված են եղել երկրի կառավարման օղակներից: Մինչդեռ պետք է նկատի ունենալ, որ ի հեճուկս թուրքական պետության տարհանման քաղաքականության՝ քրդական տարրը դեռ բավական հավաք կերպով բնակվում է երկրի հարավ-արեւելքում, որտեղ կազմում է բնակչության ճնշող մեծամասնությունը: Այդուհանդերձ, քրդական կուսակցությունները ներկայացված չեն երկրի խորհրդարանում: Պատճառը երկրի ընտրական համակարգի հատուկ մշակված ձեւն է, համաձայն որի՝ կուսակցության ստացած ձայները բաղադատվում են ողջ երկրով մեկ արդյունքների հետ, ինչպես նաեւ բարձր ընտրաշեմը՝ 10%: Այսպիսով, ստացվում է, որ տվյալ տարածքում 90% ձայն հավաքած քրդական կուսակցությունը չի կարողանում պատգամավորական նույնիսկ մեկ աթոռ ստանալ խորհրդարանում:

Երկրում վերջին ժողովրդավարական զարգացումներից հետո քրդերն իրենց քաղաքական ներուժն օգտագործեցին տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններում: Այսօր հարավ-արեւելքում կա 56 քուրդ քաղաքապետ, ինչն, անշուշտ, նշանակում է կազմակերպվածության բարձր մակարդակ:

Ընդհանուր առմամբ, կարելի է ասել, որ քրդերը սովորեցին խաղալ ժողովրդավարության օրենքներով: Թերեւս, արեւմտյան խորհրդականների ազդեցությամբ քրդական շարժումն անցում է կատարել նոր, ավելի արդյունավետ մակարդակի՝ ահաբեկչական գործողություններն աստիճանաբար փոխարինելով քաղաքական պայքարով, մեծապես օգտագործելով ԵՄ հետ բանակցային գործընթացի ընձեռած հնարավորությունները:

Սրա վառ օրինակն են վերջին զարգացումները: Նախ, տարեսկզբին

տեղի ունեցավ քրդերի հարցերին նվիրված կոնֆերանս: Սա շատ հետաքրքիր երեւոյթ է Թուրքիայում, որտեղ դեռ ընդամենը մի քանի տարի առաջ քրդերին անվանում էին «լեռնային թուրքեր», իսկ «ես քուրդ եմ» նախադասության համար դատում էին որպես հայրենիքի դավաճանի: ԵՄ ճնշումների ներքո Անկարան թույլատրեց քրդերեն լեզվով հեռուստաեթերներ, իսկ տեղի քաղաքապետերն արդեն այն աստիճանի ինքնավստահություն են ցուցաբերում, որ ուղիղ եթերում քրդերենով հարցազրույցներ են տալիս ու հարցականի տակ դնում Քրդական բանվորական կուսակցության ահաբեկչական կազմակերպություն լինելու վերաբերյալ տեսակետը:

Սակայն ամենակարեւոր իրադարձությունը քրդական ըմբոստությունն էր, որն սկիզբ առավ 2006թ. մարտի վերջին: Սա իրապես նշանավորում է քրդական շարժման նոր որակ, քանի որ քրդական կողմից հրազեն չի օգտագործվել: Ավելին, այն սկսվել է որպես քաղաքացիական անհնազանդության զանգվածային ակցիա: Ի՞նչ կարող է անել «ԵՄ-ի հետ ժողովրդավարություն խաղացող» Անկարան խաղաղ բնակչության ցույցերի դեմ: Քրդերն ավելի հեռու գնացին. նրանք դիմեցին խորհրդանշական պատկերների, որոնք շատ կարեւոր են հեռուստատեսությամբ կառավարվող մեր ժամանակաշրջանում: Ոստիկանների ու կանոնավոր բանակի դեմ դուրս եկան ոչ թե զինյալներ, այլ երեխաներ՝ քարերով, շշերով:

Այնուամենայնիվ, Անկարան ձեռքերը ծալած նստած չէ: Պետությունը մշակել է հետաքրքիր մի ռազմավարություն. քանի որ նա չի կարող լուծել քրդական խնդիրը «ժողովրդավարական» խաղի մակարդակում, ապա անհրաժեշտ է քրդական քաղաքական պայքարն իջեցնել ռազմական բախման մակարդակի, որտեղ Անկարան ունի մեծ փորձ եւ, իհարկե, կանոնավոր բանակ, իսկ ահաբեկչական գործողությունների առկայության պարագայում՝ նաեւ միջազգային հանրության բարոյական աջակցություն: Ահա այս շրջանակում պետք է դիտարկել պաշտոնական լրահոսի մեծ մասը կազմող հաղորդագրությունները «քուրդ ահաբեկիչների հերթական պայթեցումների, ոստիկանների հետ ռազմական բախումների, նահատակված զինվորների եւ ոստիկանների» մասին: Ամենայն հավանականությամբ, սրանց մեծ մասը պետական ուժերի սադրիչ քայլեր են, որոնց նպատակն է խաղի մեջ ներքաշել ԶԲԿ-ին, ինչպես նաեւ շիկացնել մթնոլորտը հասարակությունում՝ ստեղծելով ռազմական լայնածավալ հակաահաբեկչական գործողությունների պահանջ:

* * *

Պետության, մասնավորապես՝ զինվորականության մտահոգության առիթ է նաեւ իսլամիզմի ահազնացող աճը երկրում: Եվրամիությունն իր օրենքներով ազատում է «իսլամական ջինիմ շշից», որը երկար տարիներ փակված էր զինվորականության կողմից: Իսլամիստական շրջանակներն իրենց առավել ազատ զգացին ԱԶԿ իշխանության գալուց հետո: Այսօր իսլամիստների զսպաշապիկի դեր է խաղում հիմնականում հանրապետության նախագահ Ա.Ն. Սեզերը, որն ի պաշտոնե իրավունք ունի վետո դնել խորհրդարանի ընդունած յուրաքանչյուր որոշման վրա՝ առանց որեւէ հստակ պատճառաբանության: Սակայն այս իրավիճակը երկար տեւել չի կարող, քանի որ նախագահի լիազորությունները դադարում են 2007թ., իսկ Թուրքիայում նախագահն ընտրվում է խորհրդարանի կողմից, որտեղ այժմ մեծամասնություն են կազմում իսլամիստ ԱԶԿ-ականները, որոնք, ամենայն հավանականությամբ, 7 տարի ժամկետով նախագահ կընտրեն այժմյան վարչապետ Ռ.Թ. Էրդողանին: Այդուհետ խորհրդարանի ընդունած որոշումները չեն կասեցվի, եւ իսլամիստների գործողություններն ավելի կազրեսիվանան:

Հասարակության շրջանում հարցումների արդյունքները ցույց են տալիս, որ գնալով ավելի է խորանում Թուրքիայի ներքին պառակտումը, որի արեւմտյան մասը ձգտում է դեպի Եվրոպա, իսկ հիմնականում արեւելյան վիլայեթները՝ դեպի իսլամական արեւելք: Հասարակության այս զանգվածների հակադրությունը խիստ սկզբունքային է, եւ այն չի կարելի շարունակապես անտեսել: Միաժամանակ, հետագա ժողովրդավարացումը կարող է բերել նրան, որ ավելի մեծաթիվ իսլամիստներն իրենց լիակատար իշխանության տակ կվերցնեն երկրի կառավարման դեկն ու Թուրքիան կուղղորդեն համաձայն իրենց համոզմունքների:

Այս դեպքում իրավիճակի զարգացման սցենար կարելի է համարել Թուրքիայի վարչական նոր բաժանումը եւ վերափոխումը համադաշնության՝ Անկարա մայրաքաղաքով, իր երեք իրավահավասար սուբյեկտներով՝ արեւմտյան Թուրքիա (կենտրոնը՝ Ստամբուլ), իսլամիստական Թուրքիա (կենտրոնը՝ Քոնիա), քրդական ինքնավարություն (կենտրոնը՝ Դիարբեքիր):

Ակնհայտ է, որ Գլխավոր սպայակույտը երբեք կամովին թույլ չի տա իրերի այնպիսի զարգացում, որը կարող է բերել այս իրավիճակին:

Դեպքերի անկառավարելիության մակարդակի բարձրացման, ինչպես նաև ԵՄ շարունակական ճնշումների պարագայում զինվորականությունը, ամենայն հավանականությամբ, կիրականացնի մի նոր թավշյա հեղաշրջում՝ հետ գցելով Թուրքիային հետագա ժողովրդավարացման ուղուց, սակայն փրկելով տարիներով փայփայած խճանկարի ներկատեսքը:

Միաժամանակ, Անկարան իր քայլերում դեռ շարունակում է հաշվի նստել Վաշինգտոնի հետ, եւ Թուրքիայում տեղի ունեցող ներկայիս գործընթացները հիմնականում համահունչ են Բուշի վարչակարգի որդեգրած Մեծ Մերձավոր Արեւելք նախագծին, որի էությունն է ժողովրդավարացնել տարածաշրջանն՝ աջակցելով չափավոր իսլամիզմի զարգացմանը: Ու թեեւ Գլխավոր սպայակույտն այսօր չի կարող իրականացնել հեղաշրջում առանց ԱՄՆ-ի հետ խնդիրներ ունենալու, սակայն պետք է հաշվի առնել, որ վերոնշյալ նախագծի հավանական ձախողումը լայն հնարավորություններ կբացի զինվորականության առջեւ:

**ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ. ԽՆԴԻՐՆԵՐ ԱՐԵՎՍՈՒՏՔՈՒՄ
ԵՎ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐ ԱՐԵՎԵԼՔՈՒՄ
Գագիկ Տերտերյան**

Վերջին մի քանի տարիներին Ռուսաստանի արտաքին քաղաքական կողմնորոշումները որակական փոփոխություններ են կրել: Մասնավորապես ԱՄՆ-ի հետ այդ տերության հարաբերություններն ավելի ու ավելի են հիշեցնում սառը պատերազմի տարիները. տեղեկատվական դաշտում արդեն իսկ հայտնվել են այդ տերությունների հարվածային միջուկային հնարավորությունների համեմատությունները, արժարժվում է Ռուսաստանին «Մեծ ութնյակի» ձեւաչափից վտարելու խնդիրը, խոչընդոտվում է այդ երկրի՝ Առեւտրի համաշխարհային կազմակերպությանն (ԱՀԿ) անդամագրումը եւ այլն: Անշուշտ, համեմատությունը սառը պատերազմի տարիների հետ գուցե եւ այնքան էլ տեղին չէ, քանի որ ժամանակակից Ռուսաստանը, թեեւ պահպանել է իր միջուկային գերտերության կարգավիճակը, դեռեւս չունի ԽՍՀՄ քաղաքական ազդեցությունը եւ տնտեսական հզորությունը: Սակայն առկա են այլ իրողություններ, որոնցից ամենահիմնականը ռուս-չինական ռազմավարական սերտաճման միտումն է:

Ռուս-ամերիկյան հարաբերություններ

Տարվա սկզբին ԱՄՆ Արտաքին հարաբերությունների խորհրդի (ԱՀԽ) ղեկավար Ռիչարդ Ջասսը հանդես եկավ հայտարարությամբ, թե սառը պատերազմի ավարտից անցել է ավելի քան 15 տարի եւ եկել է Ռուսաստանի հանդեպ ունեցած քաղաքականության փոփոխման ժամանակը: Նկատենք, որ ԱՀԽ-ն ոչ պետական կազմակերպություն է, սակայն մեծ, իսկ հաճախ՝ որոշիչ դերակատարում ունի ԱՄՆ գլոբալ ռազմավարության մշակման խնդիրներում: Որպես Ջասսի հայտարարության շարունակություն՝ մարտի առաջին օրերին ԱՀԽ-ի կողմից ձեւավորված «Անկախ աշխատանքային խումբը» ներկայացրեց «Ռուսաստանի հանդեպ ԱՄՆ քաղաքականությունը» խորագրով զեկուցագիրը: Խմբի ղեկավարն իր հակառուսական տրամադրություններով հայտնի, նախկինում ԱՄՆ հատուկ համձնարարություններով դեսպան եւ պետքարտուղարի՝ հետխորհրդային պետությունների գծով հատուկ

խորհրդական Սթիվեն Սեստանովիչն է: Աշխատանքային խմբի զեկու-
ցագրի հիմնական դրույթները, դատելով հրապարակումներից, հե-
տելյալն են:

❖ Ռուսաստանն աստիճանաբար հեռանում է ժողովրդավա-
րության սկզբունքներից եւ այսօր այնտեղ հաստատվել է «փափուկ»
ավտորիտար համակարգ: Այս առումով ԱՄՆ-ը պետք է հատուկ
ուշադրություն դարձնի 2008թ. ընտրություններում Պուտինի հետնորդի
ընտրման գործընթացում ժողովրդավարական նորմերի եւ լեգիտի-
մության սկզբունքի պահպանմանը: Մատնանշվում է, որ Ռուսաստանը
փորձում է տարածել իրեն բնորոշ հակաժողովրդավարական միտում-
ները հարեւան երկրներում (այս համատեքստում առաջին հերթին
դիտարկվում են Ուկրաինան եւ Վրաստանը):

❖ Մտահոգություն է հայտնվում, որ Ռուսաստանն աստիճանա-
բար հետ է կանգնում 2001թ. սեպտեմբերի 11-ից հետո ստեղծված
հակահարկաբեկչական կոալիցիայի մշակած սկզբունքներից. այդ կապակ-
ցությամբ նշվում է պաղեստինյան ՀԱՄԱՍ-ին առնչվող՝ Ռուսաստանի
հայտնի դիրքորոշումը:

❖ Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում Իրանի միջու-
կային ծրագրի նկատմամբ Ռուսաստանի ունեցած դիրքորոշմանը:
Համարվում է, որ այդ դիրքորոշման էությունն է հանդիսանում այն
ցուցանիշը, համաձայն որի պետք է կառուցվեն հարաբերությունները
Ռուսաստանի հետ:

❖ Ընդհանուր առմամբ, աշխատանքային խումբը եկել է այն
համոզման, որ Ռուսաստանն ակնհայտորեն դուրս է եկել ամերիկյան-
արեւմտյան քաղաքականության ուղեծրից եւ փորձում է վերականգնել
նախկին դիրքերն աշխարհում:

❖ Վերոհիշյալ փաստարկները, ըստ աշխատանքային խմբի,
վկայում են այն մասին, որ ԱՄՆ քաղաքականությունը Ռուսաստանի
հանդեպ պետք է փոխվի:

Հայտնի է, որ վերջին տարիներին ԱՄՆ-Ռուսաստան հարաբերութ-
յուններն արդեն իսկ բարվոք չէին: Միեւնույն ժամանակ, հաշվի առնելով
ԱՀԽ դերակատարումը ամերիկյան քաղաքականությունում, կարելի է
փաստել, որ արդեն պաշտոնական մակարդակով ԱՄՆ – Ռուսաստան
հարաբերությունները թեւակոխել են մի նոր փուլ, որը բնութագրվում է
լարվածության եւ հակասությունների բավական բարձր աստիճանով:

Դրա վկայությունն է այն, որ «ԱՄՆ ազգային անվտանգության ռազմավարություն-2006» հայեցակարգում տեղ գտած ձեւակերպումները Ռուսաստանում ժողովրդավարության վիճակի վերաբերյալ, փաստորեն, կրկնում են ԱՅԽ եզրակացությունները:

ԱՄՆ – Ռուսաստան հարաբերությունների դիվանագիտական բաղադրիչի արտացոլումն են Վաշինգտոնում կայացած արտգործնախարար Լավրովի բանակցությունները Ջորջ Բուշի եւ Քոնդոլիզա Ռայսի հետ: Լրատվական դաշտում հայտնված արձագանքներից եւ այցից հետո Լավրովի տված հարցազրույցից հետեւում է, որ մասնավորապես ամերիկյան ճնշումների հետեւանքով է, որ առայժմ սառեցվել է Իրանի հետ ուրանի հարստացման համատեղ ձեռնարկություն ստեղծելու նախագիծը:

ԱՄՆ կոշտ քաղաքականությունը Ռուսաստանի նկատմամբ հատկապես դրսեւորվում է Մերձդնեստրի տնտեսական շրջափակման խնդրում: Չայտնի է, որ Մերձդնեստրի խնդիրը սկզբունքորեն տարբերվում է օսական, աբխազական կամ, առավել եւս, Ղարաբաղյան խնդիրներից: Միջէթնիկական հարցերն այդ երկրամասում բավական թույլ են արտահայտված (բնակչության մոտ 40%-ը մոլդովացիներ են, 30%-ը՝ ուկրաինացիներ եւ 30%-ը՝ ռուսներ), իսկ անջատողական տրամադրությունները գերիշխող չեն. բավական է հիշել այդ շրջանի պաշտոնական անվանումը՝ Մերձդնեստրի Մոլդովական Չանրապետություն: Խնդիրները հիմնականում կրում են տնտեսական (Մերձդնեստրում է կենտրոնացած Մոլդովայի արդյունաբերական համալիրը) եւ քաղաքական (Մոլդովան, որի բնակչության կեսից ավելին Ռումինիայի քաղաքացի է, ձգտում է միավորվել այդ երկրի հետ) բնույթ: Մերձդնեստրի ղեկավարությունը եւ բնակչությունը համաձայն են լինել Մոլդովայի կազմում՝ ինքնավար հանրապետության կարգավիճակով, եւ դեռ 2004թ. այդ խնդիրը («Կոզակի պլանի» շրջանակներում) գրեթե լուծվել էր: Սակայն Արեւմուտքը (այս հարցում ԱՄՆ-ը եւ ԵՄ-ը համերաշխ են) ստիպեց Մոլդովայի ղեկավարությանը մերժել այդ պլանը: Կասկած չի հարուցում, որ Ուկրաինա ներմուծվող մերձդնեստրյան ապրանքների նկատմամբ վերջերս մաքսային նոր կանոնների ընդունումը (դրանք, ըստ նոր կարգի, պետք է ձեւակերպվեն Քիշնեւի մաքսային ծառայությունների կողմից), ինչը վնաս է նաեւ Ուկրաինային (սակայն որին փոխհատուցեցին, այսպես կոչված, Ջեքսոն-Վենիկի օրենքի լրացման վերացմամբ եւ ԱՅԿ ընդունելով), նույնպես հրահրված է Արեւմուտքի կողմից: Ակնհայտորեն, այս ամենը գլխավորապես ուղղված է Մերձդնեստրում ռուսական խաղաղապահների ներկայության դեմ:

Բնորոշ է, որ նման բնույթի եւ ուղղվածության գործողություններ այսօր իրագործվում են նաեւ Հարավային Օսիայում:

Վերոհիշյալ միտումներն արտահայտվում են նաեւ ԼՂՀ խնդրում: Ամերիկյան աճող ակտիվությունն այս հարցում ուղղված է արդեն ոչ միայն Իրանի, այլեւ ՀՀ-ում եւ Ադրբեջանում աճող ռուսական ազդեցության դեմ: Այս համատեքստում ԱՄՆ-ը փորձում է վերականգնել իր դիրքերը տարածաշրջանում, եւ, թերեւս, դրա արտահայտություններից է ՀՀ-ում նոր ԱԷԿ կառուցելու մտադրությունը: Այս կապակցությամբ նկատենք, որ ԱԷԿ-ների կառուցումը հանդիսանում է ԱՄՆ նոր էներգետիկ ռազմավարության հենքը. նախատեսվում է ԱԷԿ-ների մի մեծ համախմբի կառուցում եւ ամերիկյան մայրցամաքում, եւ Եվրասիայում, մասնավորապես Թուրքիայում՝ մոտ 10 հատ: Այդ նախագծի նպատակներից է նաեւ ռուսաստանյան գազանավթային նախաձեռնություններին հավասարակշռումը:

Ռուս-չինական համագործակցություն

Այսօր կարելի է ամրագրել, որ Ռուսաստանի եւ Չինաստանի միջեւ հետևողականորեն ձեւավորվում է ռազմավարական բնույթի համագործակցություն գրեթե բոլոր ոլորտներում. բավական է նշել, որ վերջին մեկ տարվա ընթացքում այդ երկրների ղեկավարները հանդիպել են հինգ անգամ: Հատկապես արագ տեմպերով է զարգանում տնտեսական համագործակցությունը: 2001-ի հուլիսի 16-ին կնքած պայմանագրից հետո կողմերի ապրանքաշրջանառության ծավալներն աճել են 3 անգամ եւ հասել \$30 մլրդ-ի: 2010-ին այդ ցուցանիշը նախատեսվում է հասցնել \$80 մլրդ-ի, որն արդեն համեմատելի է Չինաստան–ԱՄՆ առևտրի ծավալների հետ (ներկայումս՝ ավելի քան \$100 մլրդ): Կա նաեւ մտադրություն ռուս-չինական սահմանամերձ շրջաններում ձեւավորել հատուկ տնտեսական գոտիներ:

Երկու տերությունների տնտեսական հարաբերություններում հատկապես պետք է կարեւորել էներգետիկայի բնագավառում ձեռք բերված համաձայնությունները: Սահմանափակ էներգետիկ ռեսուրսների տիրապետող եւ միաժամանակ տարեկան մինչեւ 10-12% աճ ունեցող Չինաստանի տնտեսության համար այդ ոլորտի խնդիրներն ամենահրատապն են: Արդեն 2006թ. Ռուսաստանից կստացվի մոտ 15 մլն տ նավթ, որը կազմում է Չինաստանի տարեկան ներկրման պահանջարկի մոտ 10%-ը: Ներկայումս ընթանում են բանակցություններ սիբիրյան Անգարսկից մինչեւ չինական Դացին հասնող \$11.5 մլրդ արժողությամբ

նավթամուղի կառուցման շուրջ: Կողմերը ձեռնամուխ են եղել նաև խոշոր գազային ծրագրի («Ալթայ») իրացմանը, որը ենթադրում է դեպի Չինաստան երկու գազամուղի կառուցում. դրանցից ամեն մեկը կարող է մինչև 30-40 մլրդ խմ գազ տեղափոխել: Նախատեսվում է մեծացնել նաև էլեկտրաէներգիայի առաքումը. այսօրվա տարեկան մոտ 1 մլրդ կվտ/ժամից մինչև 18 մլրդ կվտ/ժամ՝ 2010թ.: Ընթանում են բանակցություններ նաև միջուկային էներգետիկայի ոլորտում:

Անշուշտ, ռուս-չինական տնտեսական համագործակցության զարգացումը զգալի չափով պայմանավորված է այդ եվրասիական տերությունների քաղաքական կողմնորոշումներով: Պեկին կատարած վերջին այցի ընթացքում Վ. Պուտինը եւ Խու-Ցզինտաոն ստորագրեցին համատեղ հռչակագիր, որտեղ փաստորեն եւս մեկ անգամ հաստատվեցին այն թեզերը, որոնք ամրագրվել էին 2005թ. հուլիսին Աստանայում ստորագրված հռչակագրում: Հիշենք, որ այդ վերջին փաստաթղթում ներկայացված էին կողմերի սկզբունքային մոտեցումները 21-րդ դարի աշխարհակարգի վերաբերյալ, մասնավորապես մտադրությունը՝ ձեւավորել գլոբալ անվտանգության նոր կառուցվածք, հենվելով քաղաքակրթական բազմազանության վրա: Այսօր ռուս-չինական համագործակցությունը քաղաքական ռեալ հարթությունում, մասնավորապես, արտահայտվում է Իրանի միջուկային ծրագրի նկատմամբ կողմերի ունեցած դիրքորոշումով. ինչպես հայտնի է, այդ երկրների համաձայնեցված դիվանագիտական քայլերի շնորհիվ է, որ առ այսօր Իրանի դեմ ՄԱԿ մակարդակով չեն ընդունվել պատժամիջոցներ:

Սակայն ռուս-չինական ռազմավարական համագործակցության քաղաքական ամենավառ արտահայտությունը Շանհայի համագործակցության կազմակերպության (ՇՀԿ) ձեւավորումն ու կայացումն է: Այդ կազմակերպությունում ներգրավված երկրների (Չինաստան, Ռուսաստան, Ղազախստան, Ղրղըզստան, Տաջիկստան, Ուզբեկստան, դիտորդի կարգավիճակում՝ Հնդկաստան, Պակիստան, Իրան) ընդհանուր ներուժի մասին են վկայում հետեւյալ ցուցանիշները: Համաձայն ԱՄՆ ԿՀՎ փորձագիտական հաշվարկների՝ մոտ 2.8 մլրդ բնակչություն, 35.8 մլն քառ. կմ տարածություն ունեցող ՇՀԿ (դիտորդ երկրների հետ միասին) ՀՆԱ-ն 2005թ. կազմում էր մոտ \$14.5 տրիլիոն: Այսինքն՝ այդ ցուցանիշով ՇՀԿ-ն արդեն իսկ առանձին-առանձին գերազանցում է ԱՄՆ եւ ԵՄ տնտեսություններին, որոնց ՀՆԱ ծավալները գրեթե հավասար են (ամեն մեկինը՝ \$12 տրիլիոնի շրջակայքում):

ՇՀԿ կայացման համատեքստում պետք է հաշվի առնել նաև այն քաղաքական-տնտեսական միտումները, որոնք այսօր գոյություն ունեն

Հարավարեւելյան Ասիայում: Այդ տարածաշրջանի երկրները, որոնք միավորվել են ՀԱԱԱ՝ Հարավարեւելյան ասիական ազգերի ասոցիացիայի ձեւաչափում (ներառում է Մալայզիան, Ինդոնեզիան, Ֆիլիպինները, Վիետնամը, Սինգապուրը, Լաոսը, Թաիլանդը, Կամբոջան, Բրունեյը, Մյանման), այսօր ակնհայտորեն ձգտում են դեպի Չինաստան եւ ինչ-որ չափով (հաշվի առնելով սպառազինության ոլորտում առեւտրական համագործակցությունը) նաեւ Ռուսաստան: Որոշ փորձագետներ այդ գործընթացում անգամ տեսնում են ապագա մեծ եվրասիական համագործակցության ուրվագծերը: Նկատենք, որ նման ձեւաչափը կարող է իրոք մրցակցել միացյալ Արեւմուտքի հետ: Օրինակ, ԱՄՆ եւ ԵՄ ընդհանուր ՀՆԱ-ն 2005թ. կազմել է մոտ \$24.5 տրիլիոն, իսկ ՇՀԿ եւ ՀԱԱԱ համատեղ ՀՆԱ-ն՝ \$17 տրիլիոն, այսինքն՝ միացյալ Արեւմուտքի եւ Արեւելքի տնտեսական ցուցանիշներն արդեն իսկ համեմատելի են:

ԱՄՆ ՆԵՐՔԻՆ ԵՎ ԱՐՏԱՔԻՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ **Դավիթ Մելիք-Նազարյան**

Վերջին շրջանում Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների ինտելեկտուալ շրջանակների քննարկումների հիմնական առարկան հետեւյալ հիմնահարցերն են.

Ա. Սեպտեմբերի 11-ի իրադարձությունների ազդեցությունն ամերիկյան հասարակության մտածելակերպի եւ աշխարհընկալման վրա: Համաձայն կարծիքների՝ ամերիկացիների մեծամասնության համար այդ իրադարձություններից հետո կատարվածը բոլորովին անսպասելի էր եւ ընկալվում է որպես անշնորհակալության ու նախանձի դրսեւորում: Անշնորհակալ է եւ նախանձ ամբողջ աշխարհը, քանի որ չկարողացավ գնահատել Միացյալ Նահանգների ասպետական վարքագիծը սառը պատերազմի ընթացքում, երբ շնորհիվ Ամերիկայի՝ աշխարհը փրկվեց ամբողջատիրությունից: Նրանք չեն գնահատում, ըստ ամերիկացիների, այն հսկայական օգնությունը, որն ամերիկացիները ցուցաբերում են բոլոր երկրներին: Բացի այդ, ամերիկացիների կարծիքով՝ իրենք կառուցել են ամենաարդար եւ պաշտպանված հասարակությունը, ուր ձգտում են ներգաղթողները ողջ աշխարհից, եւ նրանք համարում են, որ այդ արդար հասարակության կառուցման համար անհրաժեշտ արժեքների տարածումը եւ այլ հասարակություններում իրենց ջանքերով դրանց արմատավորումը ոչ թե գլոբալիստական միտումների, այլ ամերիկյան հասարակության իդեալիստական մղումների դրսեւորում է: Այս ամենին աշխարհը մի կողմից՝ պատասխանում է պայթյուններով եւ այլ տիպի ահաբեկչական գործողություններով, մյուս կողմից՝ նախկին դաշնակիցները, նախանձելով Միացյալ Նահանգներին, չարախնդում են եւ խոչընդոտում մեղավորներին պատժելու գործում:

Ամերիկյան գիտնականներն այս տրամադրությունները գնահատում են որպես չափազանց վտանգավոր, քանի որ դրանք կարող են հանգեցնել նրան, որ արագ տեմպերով ուժգնացող մրցակցության պայմաններում կարող է բյուրեղանալ «Միացյալ Նահանգներն ընդդեմ

աշխարհի» բանաձեւ, որը կարող է դրդել ամերիկյան զինվորականներին ավելի կոշտ կերպով պնդել իրենց կողմից հավանության արժանացած նախահարձակ քաղաքականության իրականացման ռազմական ձեւերի վրա:

Ներկայումս ԱՄՆ համալսարաններում մշակվում են հատուկ ծրագրեր, որոնք ուղղված են այդ երկրի հեղինակության բարձրացմանը: Հատուկ քարոզչական ձեւեր են մշակվում, որոնց նպատակն է մեղմել այն բացասական տրամադրությունները, որոնք առաջացել են աշխարհում ամերիկյան զինված ուժերի՝ Աֆղանստան եւ Իրաք մտնելուց հետո: Միացյալ Նահանգներում աստիճանաբար ավելի ու ավելի է աճում դժգոհությունը «քաղաքակրթությունների բախում» կարգախոսով ծրագրվող քաղաքականությունից:

Հաճախակի է հնչում քննադատություն նախագահ Բուշի եւ նրա վարչակազմի կողմից իրականացվող քաղաքականության հասցեին, սակայն միաժամանակ մշակվում է, որ ամերիկացիները դժգոհ են ոչ այնքան արտաքին քաղաքականությունից կամ ահաբեկչության դեմ հայտարարված պատերազմից (ինչը գնահատվում է որպես հակահարված), որքան նրա ներքին քաղաքականությունից:

Բ. ԱՄՆ ռազմական ծախսերը ստիպում են նախագահ Բուշի վարչակազմին վերանայել սոցիալական ոլորտին եւ առողջապահությանն ուղղված գումարների ծախսման եղանակները: Ներկայումս այս ոլորտներում ծախսվող գումարների վրա շատ ավելի լուրջ հսկողություն է հաստատվում, քան նախկինում: Այսպիսի մոտեցումներից տուժում են հատկապես «նոր» ամերիկացիները, քանի որ հենց նրանք են զրկվում այս գումարներից:

Մյուս կողմից՝ անցած տարվա ընթացքում կտրուկ աճ է արձանագրվել վառելանյութի գների ոլորտում, ինչն անմիջապես անդրադարձել է նաեւ սպառողական զամբյուղի գնի վրա: Վիճակն ավելի է բարդացել աշխատատեղերի կրճատման պատճառով, ընդ որում՝ փակվում են որոշ գիտական ոլորտների այնպիսի հետազոտական ուղղություններ, որոնք ավելի ձեռնտու է իրականացնել արտասահմանում: Հետեւանքն այն է, ըստ ամերիկյան գիտնականների, որ մի շարք գիտական կենտրոններ ստիպված են կտրուկ կրճատել իրենց աշխատակիցների քանակը, եւ վերջիններս, լինելով բարձր որակավորման մասնագետներ, ստիպված են այլ ոլորտներում աշխատանք

փնտրել: Սա վերաբերում է, հատկապես, ինժեներական մասնագիտություններին:

Այս ամենի ֆոնին՝ նորից որոշակիորեն սրվել են ռասայական եւ էթնիկական խնդիրները, հատկապես վատացել է վերաբերմունքը նեգրերի նկատմամբ: Սուր է դրված նաեւ Լատինական Ամերիկայից ներգաղթածներին հասարակությանն ադապտացնելու խնդիրը, որը գնահատվում է իբրեւ հաջորդ տասնամյակի լուրջ հիմնահարց:

Ինտելեկտուալների շրջանակներում մեծ է դժգոհությունը «Պետրիոտ» օրենքների փաթեթից, որը թույլ է տալիս տոտալ հսկողություն հաստատել հասարակության եւ նրա անդամների անձնական կյանքի վրա: Կա եւ այլ կարծիք. «Պետրիոտ» փաթեթը միայն օրինականացրել է այն, ինչը միշտ էլ գոյություն ուներ: Սակայն այս կարծիքն արտահայտողներն էլ են այն տեսակետին, որ հսկողությունն աստիճանաբար ավելի ու ավելի համատարած բնույթ է ստանում: Սակայն բոլորն էլ այն կարծիքի են, որ նույնիսկ ահաբեկչության վտանգը չի կարող արդարացնել մարդու իրավունքների նման սահմանափակումները, քանի որ, ըստ նրանց, ամերիկացիների հիմնական ձեռքբերումը՝ ազատությունը, կարող է սահմանափակվել միայն տրամաբանությունից դուրս չեկող օրենքներով:

9. Արտաքին քաղաքականության առաջնային խնդիր է դիտարկվում ահաբեկչության տարբեր դրսեւորումների դեմ պայքարը, ընդ որում՝ ահաբեկչության տակ հասկացվում են թե՛ «ալ-Կաիդան» եւ թե՛ Սիրիան ու Իրանը: Կարելի է հաստատապես արձանագրել, որ ներկայիս ամերիկյան արտաքին քաղաքականությունը որոշողները բաժանվում են երկու խմբի: Առաջինը, պայմանականորեն ասած՝ «քաղաքացիական» թելը, կազմված է քաղաքական, համալսարանական եւ կուսակցական անցյալ ունեցող վարչակազմի տարբեր մակարդակների ծառայողներից եւ վերլուծական կենտրոնների մասնագետներից, որոնք համարում են, որ Իրանի գոյությունը ներկա վիճակով անթույլատրելի է, սակայն ռազմական ներխուժումը միայն վնաս կհասցնի Միացյալ Նահանգների շահերին: Նրանց կարծիքով՝ ամերիկյան քաղաքականությունն այս հարցում պետք է լավ հաշվարկված եւ լրջորեն ծրագրված բնույթ ունենա. կտրուկ ու շտապողական գործողությունները կարող են ներքաշել ամերիկացիներին երկարատեւ պատերազմի մեջ, ինչը թույլ չի տա նրանց իրենց դիրքերը

պաշտպանել մյուս տարածաշրջաններում եւ կարող է ճակատագրական նշանակություն ունենալ ԱՄՆ-ի համար: Այս խմբի գնահատականներն ամերիկյան հզորության մասին գրեթե չեն տարբերվում զինվորական փորձագետների գնահատականներից, սակայն միաժամանակ «քաղաքացիական» թելը լավ հասկանում է, որ այս հիմնահարցի լուծման համար միայն տնտեսական եւ ռազմական հզորությունը բավարար չէ: Իրաք ներխուժելուց հետո եվրոպական երկրների մեծամասնության, Չինաստանի, Ռուսաստանի խիստ դիրքորոշումը, մուսուլմանական եւ հատկապես արաբական աշխարհի դրսեւորած հակամերիկյան տրամադրությունները, մի շարք այլ երկրների, օրինակ՝ Յնդկաստանի լուռ դիմադրությունը ցույց են տալիս, որ Իրանի դեպքում հակամերիկյան տրամադրություններն իրենց տեղը կզիջեն հակամերիկյան գործողություններին, ինչը զգալիորեն կնվազեցնի Միացյալ Նահանգների հնարավորություններն աշխարհում ծավալված եւ աստիճանաբար ավելի ու ավելի սուր բնույթ ստացող մրցակցությունում:

«Զինվորական» թելը կողմնակից է անհապաղ շրջափակման եւ հեռահար օդային հարվածների, որոնց պետք է զուգորդեն Պարսից ծոցում ամերիկյան նավատորմի գործողությունները՝ իրանական ռազմածովային ուժերի ոչնչացման նպատակով: Միաժամանակ ամերիկյան ուժերը պետք է ոչնչացնեն իրանական կասպիական նավատորմը: Հայտնի է, որ ամերիկացիները, օգտագործելով նաեւ իսրայելական տեխնոլոգիաները, արդեն իսկ տեղադրել են ադրբեջանական տարածքում ռադիոտեղորոշիչ հզոր կայան, որը հնարավորություն է տալիս ամբողջովին ծածկել իրանական տարածքում տեղի ունեցող տեղաշարժերը: Առաջին իսկ հարվածներով պետք է խոցվեն բանակային ղեկավարման կայանները եւ միջուկային զենքի արտադրման համար նախատեսված գործարաններն ու հետազոտական կենտրոնները: Նրանց համոզմամբ, այդ գործողությունների համալիրը թույլ կտա առանց մեծ կորուստների արագորեն այնպիսի վիճակի մեջ գցել Իրանը, որ այն ներսից քայքայվի՝ այաթոլաների դեմ ապստամբություն, էթնիկական եւ կրոնական բախումներ եւ այլն:

Համալսարանական շրջանակները ներկայացնող վերլուծաբանները շատ մտահոգ են զինվորականների այս տիպի տրամադրություններից, սակայն նրանք կարծում են, որ Իրաքում ունեցած անհաջողությունների պատճառով «զինվորական» թելը զգալիորեն կորցրել է իր

ագդեցությունը: Մյուս կողմից՝ նրանք նշում են, որ ԱՄՆ նախագահի 2008թ. ընտրություններից առաջ հանրապետականները ստիպված կլինեն ինչ-որ դրական արդյունքներ ներկայացնել հասարակությանը, այլապես տանուլ կտան (միաժամանակ նշվում է, որ դեմոկրատները շատ վատ վիճակում են գտնվում, եւ նրանց համար նույնպես դժվար կլինի միասնական գործողություններ ծավալել):

Համենայնդեպս, դեռեւս ընդհանուր կարծիքն այն է, որ Իրանի դեմ գործողություններում շտապել պետք չէ (քանի դեռ նրանք միջուկային զենքի չեն տիրացել), բայց անհրաժեշտ է ապահովել միջազգային օժանդակություն ամերիկյան գործողություններին: Այստեղից էլ՝ եւս մեկ հարց, որը շատ է քննարկվում:

Դ. ՄԱԿ կառուցվածքի եւ գործառնության բարեփոխումների անհրաժեշտությունը կասկած չի հարուցում: Սրա մասին խոսում են որպես վերջնականապես որոշված հարցի, սակայն պարզ չէ, թե ինչպես պետք է իրականացվի բարեփոխումը: Միացյալ Նահանգների համար առաջնահերթ խնդիր է ՄԱԿ հանձնաժողովների խնդիրների վերանայումը, դրանց թվի ավելացումը, իսկ անդամների թվի՝ սահմանափակումը: Առաջնային փոփոխությունները պետք է իրականացվեն Մարդու իրավունքների հանձնաժողովում, ընդ որում՝ այդ փոփոխությունները ե՛լ ձեւին են վերաբերում, ե՛լ բովանդակությանը: Վաշինգտոնը մտադրված է նորաստեղծ Մարդու իրավունքների խորհուրդը լուրջ աշխատանքային գործիք դարձնել այն երկրների դեմ, որոնք, ըստ ԱՄՆ-ի, այս ոլորտում չեն համապատասխանում իրենց չափանիշներին: Գլոբալ փոփոխությունների պետք է ենթարկվեն Գլխավոր ասամբլեայի կազմը եւ գործառնությունները: ՄԱԿ-ը պետք է ավելի համարձակորեն միջամտի պետությունների ներքին գործերին՝ քաղաքացիական պատերազմները, մարդու իրավունքների ոտնահարման զանգվածային դրսեւորումները եւ ցեղասպանությունները կանխելու նպատակով:

Ե. Կարելորագույն հիմնահարցերի եւ նույնիսկ մտահոգությունների թվին է պատկանում Չինաստանի հզորացման եւ վերջինիս հետ՝ գլոբալ մրցակցության խնդիրը: Ի դեպ, Իրանի հիմնախնդիրը կարելորվում է նաեւ այս պատճառով, քանի որ այն կարող է Չինաստանի համար միջանցք դառնալ դեպի Պարսից ծոց, ինչը կտրականապես ավե-

լացնում է Չինաստանի մրցունակությունը եւ դիմադրողականությունը: Սակայն ամերիկյան մի շարք վերլուծաբաններ կարծում են, որ Չինաստանում հաջորդ երկու տասնամյակների ընթացքում լրջորեն սրվելու են ներքին հասարակական, միջէթնիկական եւ միջկոնֆեսիոնալ հարցերը, ինչը Պեկինին թույլ չի տա իրական մրցակցություն ծավալել համաշխարհային կառավարման վահանակին տիրանալու համար:

Ամերիկացիները մեծ խանդով եւ վիրավորվածության զգացումով են հետեւում ԵՄ՝ ինքնուրույնության ձգտող գործողություններին: Նրանք անհեռատես են համարում եվրոպացիների՝ եվրոպական անվտանգության համակարգ ստեղծելու ձգտումը եւ համոզված են, որ ՆԱՏՕ-ին այլընտրանք չկա:

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲՐԵՆԴԸ. ԱՐԵՎՍՏՅԱՆ ՀԱՍԱՏԵՔՍ **Սուրեն Սարյան**

Վերջին տասնամյակում լայն տարածում է ստանում, այսպես կոչված, բրենդավորումը, որով ապրանքներին, ծառայություններին, ինչպես նաև երկրներին վերագրվում են զգացական չափորոշիչներ, որոնցով մարդիկ կարող են դրանք ճանաչել: Այս իմաստով՝ Ամերիկան, Ֆրանսիան, Յնդկաստանը կամ Չինաստանը այլևս զուտ քարտեզի վրա գտնվող երկրներ չեն, այլ մի տեսակ «բրենդ-պետություններ» համաշխարհային սպառողների համար: Բուն բրենդի տակ հասկացվում է սպառողի գաղափարը ապրանքի մասին, ուստի, «բրենդ-պետությունը» ներառում է արտաքին աշխարհի պատկերացումները տվյալ երկրի մասին:

Այսօր բրենդներն ու պետությունները հաճախ նույնացվում են աշխարհի սպառողների ուղեղներում: Օրինակ, Մայքրոսոֆթն ու Մաքրոնալդսը հանդիսանում են ԱՄՆ առավել տեսանելի «դիվանագետները», կամ Նոկիան՝ Ֆինլանդիայի «դեսպանորդը» աշխարհում: Հայտնի է, որ «Ամերիկա» եւ «Made in America» բրենդները խորհրդանշում են անհատական ազատությունն ու բարեկեցությունը, իսկ, ասենք, BMW-ն ու Mercedes-Benz-ը՝ Գերմանիան, գերմանական հուսալիությունն ու արդյունավետությունը: Անգամ «Արեւմուտք» հասկացությունը դարձել է բրենդ մարդկության համար, որը նրանում տեսնում է ապահով ու խաղաղ կյանքի մարմնավորում: Եվ հենց Արեւմուտքում էլ սովորել են լավագույնս օգտագործել բրենդ երեւոյթը եւ օգուտներ քաղել դրանից:

Արդի տեղեկատվական աշխարհի գերհագեցման պայմաններում ուժեղ բրենդը կարելու է օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների գրավման, լավագույն ուղեղներին ներգրավելու եւ քաղաքական ազդեցություն տարածելու տեսանկյունից: «Խելացի» պետություններն այսօր կառուցում են իրենց բրենդները «լավ համբավի» շուրջ. առանց բրենդի պետությունը դժվարությամբ կկարողանա գրավել տնտեսական եւ քաղաքական ուշադրություն: «Պաղեստին» կամ «Իրաք» բրենդներ կրելն այսօր, բնականաբար, շահավետ եւ գրավիչ չէ, կամ եթե ԱՄՆ-ը սկսեն ընկալել Գուանտանամոյի կամ Աբու Գրեյբի բանտապանի կերպարով, իսկ Ֆրանսիան՝ անընդհատ փողոցային մարտերի տեսքով, ապա դա կարող է լրջորեն անդրադառնալ այդ երկրների համբավի ու «շահույթի» վրա:

Սովորական ապրանքների նման, բրենդ-պետությունները կախված են սպառողին բավարարելու եւ նրա վստահությունը ձեռք բերելու հանգամանքներից: Օրինակ, «բարեկամական» բրենդի տակ այսօր հասկացվում են դեպի Արեւմուտք կողմնորոշված երկրները, «վստահելի»՝ դաշնակից երկրները, իսկ «սպառնալիք»՝ այսպես կոչված «չարի առանցքի» երկրները: ՆԱՏՕ եւ ԵՄ բրենդների ձեռքբերումը դառնում է հարգվածության, ապահովության, ժողովրդավարության եւ կայունության սպառնան, «արեւմտյան» լինելու նշան:

Անշուշտ, կարելի է վիճարկել, թե որոշ պետությունների իմիջը չի համապատասխանում քաղաքական, ռազմավարական եւ տնտեսական օբյեկտիվ իրողություններին, որպեսզի նրանց տրվի օգնություն ուղղակի ներդրումների տեսքով կամ առաջարկվի ՆԱՏՕ եւ ԵՄ անդամություն, ինչպես դա արվում է, օրինակ, Բուլղարիայի, Ռումինիայի, Թուրքիայի կամ Ուկրաինայի դեպքում, որոնք դեռեւս բավական հեռու են «Եվրոպա» բրենդի չափանիշներից: Սակայն առեւտրում եւս սպառողները հաճախ գնում են այնպիսի ապրանքներ, որոնք տվյալ պահին օբյեկտիվորեն իրենց անհրաժեշտ չեն, սակայն նրանց գրավել է այդ ապրանքների բրենդը:

Միեւնույն ժամանակ, ԱՄՆ-ը եւ ԵՄ երկրներն ունեն իրենց իմիջի հետ կապված լուրջ պրոբլեմներ, որոնք խոչընդոտում են աշխարհում նրանց քաղաքական եւ տնտեսական ազդեցության տարածմանը: Սակայն իր ձեռքը վերցնելով համաշխարհային զարգացման առաջատարի դերը՝ Արեւմուտքն իրեն վերագրեց նաեւ մնացածների «բրենդավորման» շնորհիվ:

Անշուշտ, Լեհաստանի, Լիտվայի, Ռումինիայի, Թուրքիայի, Ուկրաինայի, Վրաստանի կամ Ռուսաստանի նման երկրները եւս ունեն պրոբլեմներ, որոնք արգելակում են նրանց տնտեսական զարգացումը կամ փոքրացնում շանսերը՝ Եվրոպայի քաղաքական եւ անվտանգության համակարգերին միանալու հարցում: Դարեր շարունակ արեւմտաեվրոպացիները Արեւելքում ապրող ժողովուրդներին վերագրում էին բարբարոսական որակներ: Վոլտերի կամ Դիդրոյի համար Եվրոպայի արեւելյան մասը տարածք էր, որտեղ իշխում էին աղքատությունը, խավարը եւ հետամնացությունը: Սառը պատերազմի ժամանակաշրջանը միայն խորացրեց այս բաժանումը: Կոսովոյի կամ Չեչնիայի հակամարտությունները եւս չեն նպաստում «Եվրոարեւելքի» իմիջի բարելավմանը: Օրինակ, թեեւ բուլղարացիները եւ ալբանացիները համարում են իրենց Հարավարեւելյան Եվրոպայում բնակվող ժողովուրդներ, սակայն Արեւմուտքում մարդկանց մեծամասնությունը դիտում է այս տարածաշրջանը

զուտ որպես «Բալկաններ» անուն կամ բրենդ, որն անմիջապես առաջ է բերում զուգահեռներ էթնիկական հակամարտությունների, հանցավորության եւ անկայունության հետ: Նմանապես Թուրքիան Արեւմուտքում ունի ասիական հետամնաց երկրի համբավ: Այդ պատճառով բուլղարացիների, ալբանացիների կամ թուրքերի՝ ԵՄ-ին միանալու ձգտումը, ըստ արեւմտաեվրոպական երկրներում անցկացված հասարակական հարցումների, վայելում է չափազանց ցածր մակարդակի աջակցություն: Ամերիկացիները եւ արեւմտաեվրոպացիներն այնքան էլ բարյացակամ չեն «ՆԱՏՕ» եւ «ԵՄ» բրենդները այլ ժողովուրդների հետ կիսելու հարցում, քանզի դրանց տարածումը կնվազեցնի այն հեղինակությունը, որ գալիս է Արեւմուտքի «բացառիկությունից»: ՆԱՏՕ-ին եւ ԵՄ-ին անդամակցությունը խորհրդանշում է նախ եւ առաջ բարձր կարգավիճակ եւ վստահելի տեղ միջազգային հանրությունում: Ի դեպ, «միջազգային հանրություն» ասելով հասկանում են հենց ԱՄՆ-ը եւ ԵՄ երկրները:

Սեփական բրենդները պահպանելու եւ պաշտպանելու համար ԱՄՆ-ը, ՆԱՏՕ-ն եւ ԵՄ-ը իրենց շարքերում հայտնվելու գինը պետք է պահեն բավական բարձր: Այսինքն՝ ԱՄՆ պետք է մշտապես ցույց տա, որ իր քաղաքականությունն իսկապես ուղղված է ժողովրդավարության եւ բարեկեցության ստեղծմանը որեւէ երկրում կամ տարածաշրջանում, իսկ ԵՄ-ը եւ ՆԱՏՕ-ն բացառեն անդամակցությունը այն երկրների, որոնք չեն համապատասխանում ԵՄ տնտեսական եւ քաղաքական չափանիշներին կամ չեն հետեւում ՆԱՏՕ ուղեցույցին: Այսինքն՝ երկու կազմակերպություններն էլ պետք է փակ պահեն իրենց դռներն այն երկրների առջեւ, որոնք ձգտում են անդամակցության՝ միայն բարեկեցիկ եւ ապահով դառնալու համար:

Սակայն ընդլայնման միտումները բերեցին նրան, որ Եվրամիությունը եւ Գյուսիսատլանտյան դաշինքը բաղձալի նպատակ են դառնում հենց ապահովության ու բարեկեցության հասնելու տեսանկյունից: Զակառակ դեպքում, նրանք կվերածվեն հարուստների փակ ակումբների, որոնք գործ չունեն դրսում մնացածների հետ: Մոտավորապես նույն ձեւով, ինչպես «Ֆիլիպ Պատեկ» կամ «Լամբորգինի» բրենդներով ապրանքները հասու են միայն հարուստ գնորդներին, իսկ ավելի աղքատ սպառողն օգտվում է «Տիտ» եւ «Օպել» բրենդներ ունեցող արտադրանքից: Մինչդեռ քաղաքական ու տնտեսական իրողությունները ստիպում են ՆԱՏՕ-ին եւ ԵՄ-ին «բացվել»՝ հետագա գոյատեւման համար: Այսինքն՝ տվյալ պարագայում նրանց բրենդները եւ քաղաքականությունները սկսում են իրար չհամապատասխանել:

Մյուս կողմից՝ Արեւմուտքի քաղաքական հակառակորդները, իրենց

հերթին, կարող են բրենդավորել արեւմտյան երկրներին: Եթե ԱՄՆ-ը կարող է Իրանը կամ Սիրիան անվանել «չարի առանցքի երկիր», ապա հակազդեալիստները կամ մահմեդական ծայրահեղականները ԱՄՆ-ը պիտակավորում են որպես «Մեծ Սատանա», «ագրեսոր» եւ այլն: Այնպես որ, հակամերիկյան կամ հակաարեւմտյան տրամադրությունները եւս սնուցվում են բրենդներով:

Նշվեց, որ հաճախ բրենդի հետեւում կարող է կանգնած լինել նրան չհամապատասխանող բովանդակություն: Օրինակ՝ նույն «Արեւմուտք» բրենդն արդյո՞ք արտահայտում է միասնական քաղաքական, քաղաքակրթական կամ տնտեսական երեւույթ: Մինչեւ 21-րդ դարի սկիզբը քչերն էին կասկածում ընդհանրական «Արեւմուտք» բրենդի գոյության մեջ. կարող էին լինել տարածայնություններ այն հարցում, թե ինչ է ներառում այս հասկացությունը՝ միայն ԱՄՆ-ը, Արեւմտյան Եվրոպայի երկրները, Կանադան եւ Ավստրալիա՞ն, թե՞ նաեւ Արեւելյան Եվրոպայի երկրները, Թուրքիան, Ճապոնիան: Սառը պատերազմի ավարտը բերեց այն գիտակցման, որ «Արեւմուտք» հասկացությունն այլեւս միասնական չէ:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները մոտ 200 տարի ստեղծում էր իր բրենդը: Իսկ այսօր կարելի է արձանագրել, որ այդ բրենդը վտանգված է: Աշխարհն այլեւս այնքան վստահ չէ, որ արժեքները, որոնք առաջ են մղվում ԱՄՆ-ի կողմից, միանշանակորեն ընդունելի են: Այն տեղեկատվական գրոհը, որը տարվում է ամերիկյան քարոզչական մեքենայի միջոցով, այլեւս չի աշխատելու, եթե, ասենք, Իրաքում եւ Աֆղանստանում չհաստատվի խաղաղություն, եթե Ուկրաինայում, Վրաստանում չհաղթահարվի կոռուպցիան եւ չարմատավորվեն այն ժողովրդավարական կարգերն ու ինստիտուտները, հանուն որոնց տեղի են ունեցել Արեւմուտքից ոգեշնչված հեղափոխությունները: Երբ մարդիկ տեսնում են, որ Ամերիկան չի կատարում այն խոստումները, որոնք մատուցվում են ամերիկյան բրենդի տեսքով, ապա գալիս է հուսախաբության եւ անգամ զայրույթի պահը: Ամերիկյան արժեքների փոխարեն քննադատները տեսնում են ԱՄՆ արտաքին քաղաքականության գոռոզամտությունը, աշխարհում բարեկեցության անհամաչափ տարածումը, մարդու իրավունքների ոտնահարումները: Այս առումով, թերեւս, ԱՄՆ քաղաքականությունը ստիպված է լինելու վերափոխել ամերիկյան բրենդը:

Այսօր ոմանք ավելի հզոր բրենդ են համարում Եվրոպական Միությունը կամ «Եվրոպան», որը մրցակցում է «Ամերիկա» բրենդի հետ: ԵՄ-ը բրենդավորում է իրեն որպես քաղաքակրթության եւ բարեկեցության փարոս՝ անկարգ եւ ապակողմնորոշված աշխարհում: Դրանով նա

վիճարկում է այն բրենդը, որն ուներ ԱՄՆ-ը XX դարի երկրորդ կեսի ամբողջ ընթացքում: Երկուսն էլ ընկալում են իրենց որպես աշխարհին եւ մարդկությանն առաջնորդող ուժեր՝ ներկայանալով «Բլրի վրա փայլատակող քաղաքի» բրենդով, այսինքն՝ մարդկային ազատությունն ու բարեկեցությունն առավելագույնս ապահովող տարածություններ:

Ակնհայտ է, որ Եվրոպան փութաջանորեն աշխատում է իր սեփական բրենդի մշակման ուղղությամբ. ԵՄ խորհրդանիշը՝ 12 աստղանի կապույտ դրոշը, այսօր ներկա է ամենուրեք, սկսած պաշտոնական շենքերից՝ մինչեւ հանրահավաքներ: «Եվրո» բրենդի կիրառմանը եւս կարելի է ամենուրեք հանդիպել՝ երկաթուղիներից եւ ֆուտբոլային մրցաշարերից սկսած՝ մինչեւ դրամական արժույթ: Ամերիկյան կոշտ հզորությունը եւ նրա ընկնող ժողովրդականությունն այսօր հնարավորություններ են տալիս ԵՄ-ին տարածել իր «Եվրոպական երազանքի» բրենդը՝ դրսևորելով իրեն որպես քաղաքակիրթ գերտերություն, ի տարբերություն կոլբոյական վարքագծով Ամերիկայի: Այսինքն՝ ԵՄ-ը հավակնում է հանդես գալ որպես ընկալելի գլոբալ այլընտրանք Pax Americana-ին:

ԵՄ-ը, ի տարբերություն ԱՄՆ-ի, խոսում է ոչ թե իր «ազգային շահերի», այլ իր սկզբունքների (խաղաղություն, ժողովրդավարություն եւ իրավունքի գերակայություն), գաղափարների (կայուն զարգացում, սոցիալական շուկայական տնտեսություն) եւ նորմերի (արդյունավետ կառավարում, ինստիտուցիոնալ ցանց) մասին: Այս իմաստով խոսքը Եվրոպայի «ներքին քաղաքականության» գլոբալ տարածման մասին է:

Սակայն Եվրոպայի նվաճումներն իր սահմաններից դուրս շատ ավելի համեստ են, քան Ամերիկայինը: ԵՄ-ը չունի այն ներքին վստահությունը, որն ունի Ամերիկան: Եվ քանի դեռ ԵՄ-ը չի ցուցաբերում գերտերության որակներ, նա այդպես էլ չի ընկալվի որպես աշխարհի ամենահզոր բրենդ:

Եվրոպայի բրենդավորումը պետք է նպատակ հետապնդի՝ մայրցամաքի երկրների քաղաքացիներին դարձնել իրոք Եվրոպայի քաղաքացիներ: Բավական չէ տալ Եվրոպացիներին մայրցամաքային քաղաքացիություն, իրականացնել առևտուրը մեկ միասնական արժույթով, պետք է նաեւ սովորեցնել նրանց հպարտանալ ԵՄ-ով, ինչպես հպարտ են ԱՄՆ քաղաքացիներն իրենց երկրով: Սա շատ բարդ գործ է, առավել եւս այսօրվա Եվրոպայում, որտեղ իշխում են եսակենտրոն ու գեղոնիստական արժեքները:

Մեծ հաշվով, սակայն, եւ Ամերիկայի, եւ Եվրոպայի դեպքում բրենդը պիտի պատասխանի այն հարցին, թե ինչու աշխարհը պետք է լսի, թե ինչ են նրանք ասում, ինչու ուրիշները պետք է հավանություն տան ամերիկացիների կամ Եվրոպացիների առաջարկներին:

Ինչ-որ առումով մենք վկա ենք դառնում համաշխարհային քաղաքականության ուղեգծի փոփոխությանը, անցմանը աշխարհաքաղաքականության եւ իշխանության մոդեռն աշխարհից դեպի պատկերների եւ ազդեցության հետմոդեռն աշխարհ:

Այս աշխարհում ավանդական դասական դիվանագիտությունը վերանում է ասպարեզից: Նրան փոխարինելու է զալիս ապագա, որտեղ քաղաքական գործիչները եւ դիվանագետները պետք է սովորեն կառավարել բրենդների աշխարհում: Նրանց խնդիրն է լինելու գտնել իրենց պետությունների համարժեք բրենդները, մտնել մրցակցության շուկա՝ ապահովել սպառողների գոհունակությունը եւ առաջացնել այդ բրենդների ճանաչելիությունն ու գրավչությունը: Ընդ որում՝ բրենդ-պետությունները մրցակցելու են ոչ միայն իրար միջեւ, այլեւ այնպիսի գերբրենդների հետ, ինչպիսիք են CNN-ը, Microsoft-ը կամ Կաթոլիկ եկեղեցին (որը, թերեւս, ունի աշխարհում ամենահին եւ առավել ճանաչելի խորհրդանշանը՝ խաչը): Այս գերհագեցած թատերաբեմում պետությունները, որոնց պակասելու է համարժեք բրենդային մրցունակությունը, կարող են եւ չվերապրել:

ԿՐՈՆՆԵՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿԸ **Սուրեն Մանուկյան**

Արդեն տեւական ժամանակ, շնորհիվ արեւմտյան քարոզչության, հասարակական գիտակցության մեջ արմատավորվում է այն կարծրատիպը, թե իսլամական կրոնը նույնական է ահաբեկչության եւ ծայրահեղականության հետ: Մամուլում եւ հեռուստատեսությամբ հաճախ են հնչում «մոլեռանդ մահմեդականներ», «իսլամական ահաբեկչություն», «մուսուլմանական սպառնալիք» եւ նման այլ որակումներ, որոնք կարծես դարձել են սովորական արտահայտություններ եւ թույլ չեն տալիս խորապես վերլուծել իրողությունը: Փոխարենը, գայթակղություն է առաջանում երեւոյթը բացատրել իսլամի «երիտասարդ կրոն» կամ Ղուրանի «արյունարբու եւ ռազմատենչ» լինելու պարզունակ հանգամանքներով:

Իրականում ամեն ինչ ավելի բարդ է: XXI դարի սկզբին մարդկությունը բախվում է երկու փոխլրացնող միտումների՝ գրեթե բոլոր մեծ կրոնների ներսում արմատական հոսանքների ակտիվացման եւ համաշխարհային քաղաքականությունում կրոնի դերի կտրուկ աճի հետ:

Կրոնների արմատականացում

Այսօր ավանդական կրոնների արմատականացումն ակնառու է: Այն արտահայտվում է երկու հիմնական գործոններով՝ ա) վերականգնվում են արմատներին, հավատքի նախնական սկզբունքներին վերադառնալու՝ կրոնների հիմքում ընկած ծգտումները, բ) կրոնները ցանկանում են ավելի մեծ դերակատարում ունենալ հասարակության կյանքում եւ պետության գործերում:

Թեեւ իսլամում այս երեւոյթն առավել վառ է արտահայտված՝ այդ կրոնին բնորոշ մի շարք հատկանիշների պատճառով, սակայն իրականում դա համակրոնական երեւոյթ է:

Բողոքական արմատականություն: «Ֆունդամենտալիզմ» եզրը եւ կրոնական արմատականության ժամանակակից դրսեւորումը հենց քրիստոնեական բողոքականության ծնունդ է, եւ պատահական չէ, որ այսօր էլ այն չափազանց ուժեղ հիմքեր ունի բողոքական երկրներում, առաջին հերթին՝ ԱՄՆ-ում: Այն ընկած է ամերիկյան ինքնության հիմքում

Եւ ամփոփված է WASP (White Anglo-Saxon Protestant՝ սպիտակ-անգլոսաքսոնական-բողոքական) հապավման մեջ: Ըստ հանրային հարցումների՝ ԱՄՆ-ում մոտ 30 միլիոն մարդ, կամ երկրի բնակչության մոտ տասը տոկոսն իրեն համարում է ֆունդամենտալիստ: Նրանք ակտիվորեն մասնակցում են համասեռամուլների կամ աբորտների թույլատրման դեմ կազմակերպված գործողություններին Եւ անհաշտ պայքար են մղում այն քրիստոնյաների դեմ, որոնք համագործակցում են այլ կրոնների ներկայացուցիչների հետ:

Խոսելով ամերիկյան քաղաքականության վրա բողոքականության ազդեցության մասին՝ անհրաժեշտ է հիշել բողոքական հեռուստաքարոզիչներին, որոնք հսկայական ազդեցություն ունեն հանրային գիտակցության ձեւավորման Եւ նույնիսկ բարձրաստիճան քաղաքական գործիչների վրա: Այսպես, հեռուստաավետարանիչ Խալ Լինդսլը, որն իր «Մեծ հանգուցյալ մոլորակ» գրքում կանխագուշակում էր ռուսարաբական աշխարհի պատերազմն ԱՄՆ-ի դեմ, նախագահ Ռեյգանի կողմից հրավիրվում էր Պենտագոն՝ դասախոսություններ կարդալու: Նրանցից ոմանք, օրինակ՝ Աստվածային ասամբլեայի ներկայացուցիչ Փիթըր Ռոբինսոնը կամ Բապտիստական եկեղեցիների խորհրդի անդամ Ջերսի Ֆոլվելը, սեպտեմբերի 11-ից հետո նույնիսկ հայտարարեցին, որ կատարվածը Աստծո պատիժն էր՝ ուղարկված Ամերիկայի քրիստոնյաներին, չափից ավելի ազատականության Եւ այլ կրոններին արված փոխզիջումների համար:

Բողոքականության մեծ ազդեցության վկայությունն է նաեւ ժամանակակից ամերիկյան քաղաքական վերնախավի Եւ, առաջին հերթին, նախագահ Ջ.Բուշի ճառերում պարունակվող հստակ կրոնական հռետորությունը: Երբ նախագահ Բուշն ազդարարում է իր հերթական գործողության մասին, նա չի բավարարվում ԱՄՆ կենսական շահերը պաշտպանելու բացատրություններով, այլ շտապում է դա արդարացնել՝ հայտարարելով այն աստվածահաճո ձեռնարկ:

ԱՄՆ-ում ակտիվորեն գործում են նաեւ ծայրահեղ արմատական կազմակերպություններ, օրինակ՝ «Արիական ազգի քրիստոնեական եկեղեցին», որն ունի իր զինյալ խմբերն ամբողջ երկրով մեկ Եւ ամենասերտ կապերն է հաստատել կու-կլուս-կլանականների հետ: «Արիական ազգի» քաղաքական նպատակն է ԱՄՆ հինգ հյուսիսարեւմտյան նահանգների տարածքում սպիտակ արիացի քրիստոնյաների պետության ստեղծումը: Այս շարժման առաջնորդներից մեկը՝ Մարկ Թոմասը, բազմիցս հայտարարել է, որ ԱՄՆ կառավարությունը «օկուպացիոն է Եւ կառավարվում է Իսրայելից»: Այս շարժումների հանրային վտանգա-

վորության մասին է վկայում նաև նրանց ահաբեկչական գործունեությունը. օրինակ՝ 1995թ. Օքլահոմա քաղաքում կան 1996թ. Ատլանտայում Օլիմպիական խաղերի ժամանակ իրականացված պայթյունները: Առաջինի հեղինակը «Դավթի ճյուղ» բողոքական աղանդի անդամ էր, իսկ երկրորդինը՝ այսպես կոչված «Ինքնության եկեղեցուն» էր պատկանում:

Կաթոլիկ արմատականություն: Կաթոլիկական ֆունդամենտալիզմն այդքան ծայրահեղական չէ, սակայն նույնպես շատ ազդեցիկ է: Ճիշտ է, Յոհաննի պապերն այլևս համաշխարհային գերիշխանության չեն ձգտում կամ խաչակրաց արշավանքների կոչերով հանդես չեն գալիս, սակայն Վատիկանի դերն ամբողջ աշխարհում զուտ այդ ինստիտուտի հանդեպ հարգանքի արգասիքը չէ միայն: Կարելի է մատնանշել, օրինակ, կաթոլիկ եկեղեցու հսկայական դերը Լեհաստանում կոմունիզմի տապալման գործում: Այսօր էլ, լինելով ամենահարուստ ինստիտուտներից մեկն աշխարհում՝ այն շատ կարելի էր դեր է խաղում Եվրոպայում եւ Լատինական Ամերիկայում ընթացող քաղաքական գործընթացներում:

Կաթոլիկ արմատական կազմակերպություններից աչքի են ընկնում, օրինակ, Մարսել Լեֆերի կողմից 1970թ. հիմնադրված «Սուրբ Պիոս X-ի միությունը», որը կատաղի պայքար է մղում եկեղեցական մոդեռնիզմի եւ էքոմենիզմի դեմ, կամ Եսկրիվա դե Բալագերի կողմից ստեղծված Opus Dei-ն (Աստծո գործը), որը գաղափարական մեծ ազդեցություն է ունեցել Ֆրանկոյի, Սալազարի, Պերոնի եւ Պինոչետի վրա: Ազգային մակարդակում մեծ ազդեցություն ունեն կաթոլիկական այնպիսի կազմակերպություններ, ինչպիսիք են Militas Dei (Աստծո զինվորները) Գերմանիայում եւ Կաթոլիկական հակառեֆորմացիայի լիգան Ֆրանսիայում: Այս կամ այն չափով կաթոլիկական արմատականության ազդեցության տակ են նաև Արեւմտյան Եվրոպայի մի շարք աջ ծայրահեղական կուսակցություններ՝ ֆրանսիական «Ազգային ճակատը», «Անկախ իսպանական փաղանգը» եւն:

Ուղղափառ արմատականություն: Նմանօրինակ գործընթացներ են ընթանում նաև Ռուս ուղղափառ եկեղեցու ներսում: Ուղղափառ հոգեւորական Արդովը նշում է, որ եթե արմատականություն նշանակում է չչեղվել արմատներից, ապա ուղղափառությունը հենց արմատականություն է: Այս ոգին թույլ է տալիս եկեղեցու կողմնակիցներին անհաշտ պայքար մղել ցանկացած նորամուծության եւ բարեփոխման դեմ ու այդ պայքարի համար օգտագործել մինչեւ իսկ ծայրահեղ մեթոդներ: Հիշենք, օրինակ, «Զգուշացե՛ք, կրոն է» ցուցահանդեսի ջախջախումը 2003թ. հունվարին՝ ռուսական ուղղափառ արմատական կազմակերպություններից մեկի անդամների կողմից:

Այսօր նմանատիպ կազմակերպությունների թվի շեշտակի աճը թույլ է տալիս խոսել ռուսական հասարակական տրամադրությունների արմատականացման մասին: Ռուսական էթնոագայնականության անքակտելի մասը կազմող ուղղափառության կարեւոր բաղկացուցիչներից են հակաարեւմտյան ուղղվածությունը եւ ռուս ազգի թշնամիների դեմ մշտական պայքարի գաղափարը, ինչը քարոզում են մի շարք ուղղափառ արմատական կազմակերպություններ (օրինակ՝ Քրիստոնեական հայրենասիրական միությունը եւ Ռուսական ազգային սրբորդ): Շատ փորձագետներ գտնում են, որ այսօր Ռուս ուղղափառ եկեղեցին արմատականացման ամենաբարձր աստիճանն ունի ոչ միայն հանրային, այլ նաեւ պաշտոնական մակարդակում. հոգեւորական վերնախավը մեծ դերակատարում ունի ռուսական պետության որոշումների ընդունման գործընթացում:

Կրոնական արմատականություն: Կրոնական արմատականությունը չափազանց ուժեղ է Իսրայելում: Նոր խորհրդարանի պատգամավորների զգալի մասը հովանավորվում է արմատական կրոնական գործիչների կողմից: Որոշ կուսակցություններ ուղղակիորեն ղեկավարվում են հրեական հոգեւորականության կողմից: Օրինակ՝ ՇԱՍ (Թորայի սեֆարդ պահպանները) շարժման նախընտրական ցուցակը կազմվում է Թորայի իմաստունների խորհրդի կողմից, որի կազմում են արեւելյան հրեական համայնքների ամենահարգված ռաբբիները: Կան նաեւ մի շարք ծայրահեղական հուդայական կազմակերպություններ. օրինակ՝ «Կախ» կազմակերպությունը, որի հիմնադիր Մեհեր Կահանեն ժամանակին բանտարկվել էր իսլամի կարեւորագույն սրբավայրերից մեկը՝ Ալ-Աքսա մզկիթը պայթեցնելու անհաջող փորձի համար: Եւս մեկ փաստ. 1995թ. նոյեմբերին երկրի վարչապետ Իցհակ Ռաբինին սպանած հրեական ծայրահեղական Յոնեյ Լեռները դատավարության ժամանակ հպարտությամբ հայտարարեց, որ գործել է համաձայն հուդայական օրենքների համակարգի՝ Գալահայի, որը հրամայում է «սպանել իր երկիրը թշնամիներին հանձնած յուրաքանչյուր հրեայի»:

Հինդուիստական արմատականություն: Կրոնական արմատականացումն ամենասուր սոցիալ-քաղաքական հարցերից է Հնդկաստանում: Ջ.Ներուի ստեղծած աշխարհիկ պետությունը ցնցում են հինդուիստ, սիքի եւ մահմեդական մոլեռանդների ամենօրյա հարձակումները:

Երկրի ներսում բավական ակտիվ գործում է «Ազգի կամավոր ծառաների միություն» կազմակերպությունը, որն իր շարքերում միավորում է մոտ չորս միլիոն մարդ եւ ունի սեփական ռազմականացված խմբեր: Ավելի նշանավոր է «Շիվսենա» կազմակերպությունը (Շիվայի

բանակ), որն աչքի է ընկնում «հինդուիզմի պղծման» դեմ ուղղված ուժային գործողություններով: 1992թ., օրինակ, հինդուիստական արմատականները ոչնչացրին Բաբրի-մասջիդ հայտնի մզկիթը, որը ժամանակին իսլամական նվաճողները կառուցել էին Ռամա աստծո տաճարի տեղում:

Շատ ամուր դիրքեր ունի նաև սիքիական արմատականությունը: «Խալիստանի ուժեր» եւ «Խալիստանի ազատագրական ճակատ» կազմակերպությունները փորձում են ահաբեկչության միջոցով հասնել սեփական սիքիական կրոնը դավանողների պետության ստեղծման: Յենց նրանց զոհը դարձավ 1984թ. Յնդկաստանի վարչապետ Ինդիրա Գանդին: Օրինակ՝ միայն 1990թ. սիքիերը սպանեցին մոտ չորս հազար մարդ, իսկ 1993թ. մարտին միաժամանակյա 15 պայթյունները խլեցին մոտ 200 մարդու կյանք:

Կրոնների «վերադարձը» համաշխարհային թատերաբեմ

Ռացիոնալիզմի դարաշրջանում սեկուլյարիզմի (աշխարհիկության) ազդեցության աճը եւ եկեղեցու բաժանումը պետությունից, թվում է թե՛ մեկընդմիջտ բացառեցին կրոնի կենտրոնական դերը հասարակական կյանքում:

Սակայն 20-րդ դարի երկրորդ կեսին կրոնների ներսում սկսեցին ընթանալ գործընթացներ, որոնք թեեւ տարբեր պատճառներ ունեին, սակայն իրենց հիմքում մեկ ընդհանուր երեւույթի՝ հավատքի արմատականացման արտահայտություն էին: Այսօր կրոնը «վերադառնում» է համաշխարհային քաղաքականություն: Դա ունի հիմնականում մի քանի պատճառ: Նախ՝ երկբեւեռ աշխարհի փլուզման պայմաններում մարդկանց հսկայական զանգվածներ, որոնք սովորել էին իրենց պատկերացումները, արժեքային դաշտը հիմնավորել տարիների ընթացքում մշակված գաղափարախոսություններով, հանկարծ կորցրին ուղենիշները եւ այս մոլորությունից դուրս գալու համար փորձեցին գտնել կամ վերագտնել Կատարյալ ճշմարտություն, որը հանդես էր գալիս կրոնի տեսքով: Եվ այսօր ամբողջ աշխարհում նկատվում է կրոնի դերի անընդհատ մեծացում: Յայտնի տեսաբան Մ.Յուրգենսսմեյերն իր «Ահաբեկչություն հանուն Աստծո. կրոնական բռնության համաշխարհային վերելքը» գրքում հայտարարում է, որ աշխարհիկությունը, անկախ նրանից, թե դա ժողովրդավարական է կամ կոմունիստական-սոցիալիստական, հասարակական կազմակերպման դատարկ եւ ոչ բավարար ձեւ դուրս եկավ: «Ձարմանալի է, թե ինչպիսի միաձայն կեր-

պով կրոնական քաղաքական գործիչները՝ քրիստոնյաները Արեւմտյան Եվրոպայում կան նախկին Խորհրդային Միությունում, մահմեդականները կան հրեաները Մերձավոր Արեւելքում եւ Միջին Ասիայում, սիքիերը, հնդիկները կան բուդդայականները Հարավային եւ Հարավարեւելյան Ասիայում մերժում են արեւմտյան ծագում ունեցող քաղաքական գաղափարախոսությունները...»:

Մյուս կարեւոր պատճառը միաբեւեռ աշխարհում արեւմտյան, մեծ մասամբ բողոքական արժեքների տարածումն է եւ դրա դեմ «ոչ արեւմտյան» ազգերի ընդվզումը: Վերադարձը դեպի արմատներ, այդ թվում նաեւ կրոնական ակունքներ, բնորոշ է ճգնաժամի մեջ գտնվող եւ ելքեր փնտրող հասարակություններին: Շատ հաճախ դա հակադրությունն է այն արժեքների հանդեպ, որոնք չեն համապատասխանում տվյալ հասարակության պատմական եւ մշակութային զարգացմանը:

Այսօր աշխարհում հակամարտությունների մեծ մասի, եթե ոչ հիմնական պատճառը, ապա զոհե ուղեկցող հատկությունն է կրոնական հակասությունը կամ անհանդուրժողությունը: Կրոնների ժամանակը վերստին եկել է:

ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐԻ ՇՈՒՐՋ *Արաքս Փաշայան*

Այսօր, ավելի քան երբեւէ, իսլամական աշխարհի համար հրատապ է իսլամական հեռանկարի հարցը: Որքանո՞վ է պատրաստ իսլամական աշխարհն ընդառաջ գնալ ժողովրդավարացման գլոբալ գործընթացներին: Արդյո՞ք իսլամական աշխարհն ունի որոշակի ռազմավարություն՝ դիմակայելու 21-րդ դարի մարտահրավերները, որոնք կապված են նաեւ աշխարհում իսլամական քաղաքակրթության նկատմամբ առկա անհանդուրժողականության հետ:

Նշենք, որ իսլամական աշխարհում տարբեր, երբեմն հակոտնյա մոտեցումներ կան իսլամական հեռանկարի վերաբերյալ: Ամենաարմատական կեցվածքն ունեն ֆունդամենտալիստները, որոնք կտրականապես դեն են իսլամական աշխարհում օտար արժեքների ներդրմանը եւ գտնում են, որ իսլամական աշխարհը պետք է զարգանա սեփական՝ զուտ իսլամական ուղիով: Արեւմտյան ժողովրդավարությունը, առավել եւս գլոբալիզացիան, նրանք համարում են Արեւմուտքից եկող սպառնալիք, ինչը ոչ միայն մահմեդականներին պարտադրում է այլ աշխարհընկալում եւ արժեհամակարգ, այլեւ հաստատում է Արեւմուտքի ռազմական գերիշխանությունը: Վերապահ է ֆունդամենտալիստների դիրքորոշումը նաեւ ոչ իսլամական աշխարհի նկատմամբ: Նման մոտեցումն անխուսափելիորեն արմատականացնում է իսլամի դիրքերը՝ անջրպետելով իսլամական աշխարհը մնացյալ աշխարհից:

Հարց է առաջանում՝ մի՞թե իսլամը չունի բավարար գաղափարական ներուժ՝ խուսափելու առճակատումներից եւ իր հավատակիցներին առաջարկելու իրապես կենսունակ եւ իսլամի մոտեցումների վրա խարսխված հայեցակարգ, որ կարող է համադրել իսլամական արժեքները այլ քաղաքակրթությունների ձեռքբերումների հետ՝ ընդառաջ գնալով ժամանակի պահանջներին:

Վերջին շրջանում իսլամական իրականության մեջ աստիճանաբար բյուրեղանում է մի գաղափարախոսական չափավոր ուղղություն, որը ժամանակակից աշխարհի արժեւորման սեփական տեսակետն ունի՝ հիմնված շարիաթի ընդհանուր սկզբունքների վրա: Ինչպես գտնում է իրավունքի հայտնի մասնագետ Լ.Սյուկիյահնենը, արդի գլոբալ մարտահրավերների առջեւ հենց չափավորությունը կարող է դառնալ

արդյունավետ ռազմավարություն ժամանակակից իսլամի համար:

Այս մոտեցումն աստիճանաբար ձեւավորվում է առանձին մահմեդական երկրների պաշտոնական շրջանակներում՝ ձեռք բերելով հանգուցային նշանակություն ազգային եւ համաիսլամական քաղաքականության մեջ: Ասվածի ապացույցն է վերջերս Քուվեյթի իսլամական գործերի նախարարության մշակած «Ցենտրիզմը՝ կենսակերպ» հայեցակարգը, որի համաձայն՝ ցենտրիզմը պետք է ընկալել որպես իսլամական հավասարակշռված ու չափավոր մոտեցում արդի աշխարհում: Ըստ այդմ՝ շարիաթը ոչ թե քարացած մի տեքստ է, այլ որոշակի արժեքների վրա հիմնված ուղի, որը մեկնաբանելիս պետք է հաշվի առնել նոր իրողությունները: Չպետք է կուրորեն հետեւել արդեն հնացած կարծրատիպերին կամ միայն որոշակի կրոնաիրավական ուղղության, այլ պետք է ձգտել փոփոխությունների, հակված լինել փոխզիջումների: Միայն չափավորության ելակետից ընտրված իսլամական սկզբունքները կարող են ընդառաջ գնալ ժամանակի հրամայականին:

Ցենտրիզմը միջին ճանապարհ է եւ կողմ է գիտակցական հավատքին: Այն քաջալերում է ստեղծագործական միտքը՝ կարելորելով *իջթիհադը*, այսինքն՝ իսլամական սկզբունքների ազատ մեկնությունը: Հայեցակարգի կարելոր դրույթներից է այն, որ թույլատրելի է համարվում տարակարծությունը, ինչի իրականացման համար առաջարկվում է հիմնավոր փաստարկումներով ամրագրված երկխոսություն՝ ինչպես ներիսլամական, այնպես էլ այլ կրոնների եւ մշակույթների շրջանակներում: Անընդունելի են իսլամական սկզբունքների միակողմանի մեկնաբանությունները եւ այդ համատեքստում՝ ընդդիմախոսներին անհավատության մեջ մեղադրելն ու ուժով նրանց սեփական տեսակետները պարտադրելը:

Նշվում է, որ իսլամական մոլեռանդության հիմնական պատճառներից են ինքնամեկուսացումն ու ներփակվածությունը: Իսլամական քարոզչությունը ներկայումս պահանջում է մոտեցումներ, որ արտացոլեն ժամանակի իրողությունները: Իսլամը պետք է բաց լինի աշխարհի առաջ:

Որպես հայեցակարգի ներդրման երաշխավոր հանդես է գալիս պետությունը, որն իր վրա է վերցնում վերոհիշյալ սկզբունքների ներդրումը՝ ամրապնդելու ազգային միասնությունը, հաղթահարելու արմատականությունը: Պետությունը հանգուցային դեր պետք է կատարի՝ կորրոկցիանցնելու եւ մերձեցնելու իսլամական գիտելիքի տարբեր կենտրոնների եւ մտածողների տեսակետները:

Նման հայեցակարգերի ի հայտ գալը փաստում է, որ իսլամական առանձին շրջանակներ գիտակցում են, թե չափավորությունը՝ որպես

մոտեցում, իսլամական աշխարհի զարգացման կարելուր նախապայման է, ինչի արդյունքում իսլամական աշխարհը կարող է մասնակից դառնալ գլոբալ գործընթացներին՝ առանց կորցնելու սեփական նկարագիրը:

Հիշյալ ռազմավարությունը համընկնում է նաեւ ոչ իսլամական երկրներում մահմեդական փոքրամասնությունների հետաքրքրություններին: Այս պարագայում, օրինակ, եվրոպական հանրությանը մահմեդականների ինտեգրումը չի թվում անիրական: Ասվածի ապացույցն է Բոսնիայի եւ Հերցեգովինայի մուֆտի Սուստաֆա Ցերիչի կազմած եւ վերջերս հրապարկված «*Եվրոպայի մահմեդականների հռչակագիրը*»:

Ռազակագրում հավաստիացվում է, որ Եվրոպայի մահմեդականները նվիրված են եվրոպական հիմնարար արժեքներին եւ ցանկանում են ինտեգրվել բարգավաճ եվրոպական հանրությանը՝ իրենց ներդրումն անելով նրա սոցիալական, քաղաքական եւ մշակութային կյանքում:

Եվրոպայի մահմեդականներն ակնկալում են, որպեսզի եվրոպական երկրներում իսլամն ունենա ինստիտուցիոնալ ներկայացվածություն, մահմեդական համայնքն ապրի իր լիարժեք կյանքով, օգտվի քաղաքական ազատություններից, ինչը հնարավորություն կտա ունենալ սեփական ներկայացուցիչներ եվրոպական երկրների պառլամենտներում:

Ռազակագիրը կոչ է անում բարեփոխել եվրոպական ներգաղթի քաղաքականությունը, պաշտպանել մահմեդականներին իսլամաֆոբիայից եւ էթնիկ խտրականությունից:

Եվրոպացի մահմեդականները պատրաստ են երկխոսության, ինչը կնպաստի համընդհանուր տեսակետների մշակմանը եւ տարբեր էթնոկոնֆեսիոնալ խմբերի հնարավորություն կտա ապրել բարի կամքի մթնոլորտում՝ հարգելով միմյանց արժեքները: Եվրոպայում ապրող մահմեդականները պետք է հանդես գան որպես նոր ձեւավորվող եվրոպական միասնական իսլամական մշակույթի կրողներ:

Ռազակագրում մեծ պատասխանատվություն է դրված մահմեդական նոր սերնդի վրա, որը պետք է փորձի հաղթահարել այն կարծրատիպերը, որ գոյություն ունեն հենց իսլամական աշխարհում: Ռազակագրում մահմեդականներին կոչ է արվում ընդառաջ գնալ գլոբալ գործընթացներին, քանի որ իսլամն իր բնույթով ունիվերսալ կրոն է եւ համաշխարհային երեւոյթ: Ահա այս համատեքստում էլ իսլամին գլոբալ գործառույթ է վերապահված համաշխարհային գործընթացներում: Ռազակագրում նշված է, որ իսլամը պետք է ձգտի լիդերության՝ մասնակից դառնալով մարդկության առաջ կանգնած հիմնահարցերի լուծմանը:

Ուշագրավ է, որ Եվրոպայի մահմեդականները կոչ են անում համայն աշխարհի իրենց հավատակիցներին՝ գործունե մասնակցություն ունենալ

աշխարհում խաղաղության եւ անվտանգության հաստատման գործընթացին: Հռչակագիրն ի լուր աշխարհի հայտարարում է, որ իսլամը ճշմարիտ, խաղաղասեր եւ արդարադատ կրոն է: Մխալ է ահաբեկչությունը վերագրել մի ամբողջ քաղաքակրթության, դրա մեղավորությունը պետք է կրեն առանձին անհատներ: Մահմեդականները պետք է բոլոր ջանքերը գործադրեն՝ պայքարելու իսլամաֆոբիայի դեմ:

Իսլամական աշխարհում չափավորականության՝ որպես իսլամական գաղափարախոսական ուղղության ի հայտ գալը վերստին փաստում է *հետիսլամիզմի* ժամանակակից տեսությունը: Հիշյալ տեսության համաձայն՝ 21-րդ դար իսլամական աշխարհը մուտք կգործի՝ զարկ տալով արդիականացմանը, ժողովրդավարությանն ու ազատականացմանը՝ առանց կորցնելու իսլամական նկարագիրը, իսկ հասարակական գիտակցության մեջ որոշակիորեն կհաղթահարվի անհանդուրժողականությունը:

Իսլամական աշխարհի բարձրագույն քաղաքական մարմինը՝ Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպությունը, նույնպես սեփական դիրքորոշում ունի իսլամական հեռանկարի վերաբերյալ: 2005թ. դեկտեմբերին ԻԿԿ Մեքքայի գագաթաժողովում, որի խորագիրն էր «21-րդ դարի մարտահրավերներին ընդառաջ. համերաշխությունը՝ գործադրման մեջ», ընդունվեց փաստաթուղթ, որում նշված է, թե աշխարհում խաղաղության կարելի է հասնել փոխհամաձայնության եւ ժողովուրդների հավասարության վրա հիմնված քաղաքակրթական երկխոսության միջոցով: Իսլամական աշխարհի ամենահեղինակավոր ֆորումը կոչ է անում մահմեդականներին՝ չանջրպետվել մնացյալ աշխարհից, գործել չափավորության սահմաններում: Նշվում է, որ իսլամական պետությունները պետք է հետամուտ լինեն ժամանակակից կառավարմանը, քաղաքացիական ինստիտուտների ձեւավորմանը, ժողովրդավարության ամրապնդմանը:

Կարելի է ասել, որ ներկայումս իսլամի հեռանկարի հայեցակարգն ուրվագծվում է, սակայն որքանով այն կդառնա ուղենիշ խայտաբղետ մահմեդական աշխարհի համար եւ կներդրվի գործնականում, դժվար է ասել: Դժվար է նաեւ ենթադրել, թե որքանով իսլամական նոր հայեցակարգը կնպաստի Արեւմուտքի հետ իսլամի խաղաղ գոյակցությանը՝ հաշվի առնելով այն, որ արմատական գաղափարախոսություններին տուրք տալու միտումներն այսօր հատուկ են նաեւ Արեւմուտքին, որի էքսպանսիան դեպի «Մեծ Մերձավոր Արեւելք» շարունակվում է:

**ԳԼՈՒԲԱԼ ԱՅԱԲԵԿՉԱԿԱՆ ՍՊԱՌՆԱԼԻՔԸ
2006 ԹՎԱԿԱՆԻՆ
Ռոհան Յունարաթնա**

Ռոհան Յունարաթնան Սինգապուրի Քաղաքական բռնության եւ ահաբեկչության ուսումնասիրման միջազգային կենտրոնի ղեկավարն է, «ալ-Կաիդայի» գծով ճանաչված փորձագետ: Ծնունդով շրիլանկացի դոկտոր Յունարաթնան նախկինում եղել է ՄԱԿ ահաբեկչության դեմ պայքարի բաժանմունքի ավագ քննիչ:

Գնահատական

Ահաբեկչական վտանգը գլոբալանում է, եւ կառավարությունների մեծ մասն ահաբեկչությանն սկսում է վերաբերվել որպես սեփական ազգային ավտանգությանն ուղղված սպառնալիքի: Սակայն, չնայած ահաբեկչության դեմ պայքարում պետական ներդրումների աճին, 2006 թվականին ահաբեկչության հաճախությունն ու մահաբերությունը կավելանան: Իրաքում ահաբեկչական գործողությունների բորբոքումը եւ Աֆղանստանում բռնության վերսկսումը կմեծացնեն քաղաքականապես հիմնավորված բռնության սպառնալիքը՝ ինչպես Մերձավոր Արեւելքում, այնպես էլ Հարավային ու Հարավարեւելյան Ասիայում: Ներգաղթածների շարունակական արմատականացման պատճառով սպառնալիքը Հյուս. Ամերիկային, Եվրոպային եւ Ավստրալիային եւս կմեծանա:

Սիեւնոյն ժամանակ, «ալ-Կաիդայի» հզորությունն աստիճանաբար կնվազի, իսկ ջիհադի գլոբալ շարժման վտանգը կաճի: Ահաբեկչական բջիջների նկատմամբ իշխանությունների մեկընդմեջ հաջողությունները «կփոխհատուցվեն» Իրաքում ապստամբական լայն շարժումով: Գրոհներն Իրաքում ազդում են ողջ աշխարհի իսլամիստական խմբերի վրա՝ ինչպես աջակցության, այնպես էլ ԱՄՆ ու նրա դաշնակիցների օբյեկտների վրա հարձակումների առումով: Ինչպես Ուսամա բեն Լադենը կառուցեց գլոբալ ահաբեկչական ցանց՝ օգտագործելով Աֆղանստանը, այնպես էլ ազ-Ջարքավին, «ալ-Կաիդայի» հետ զուգահեռաբար, Իրաքն օգտագործում է սեփական գլոբալ ցանցի ստեղծման համար: Հաշվի առնելով, որ առաջնորդներն ու գլխավոր սպաները ձերբակալված են, ազ-Ջարքավին Հյուս. Ամերիկայից մինչեւ Ասիա «ալ-Կաիդայի» բջիջների վրա

հսկողություն ստանալու հնարավորություն է փնտրում: Ապստամբական շարժումն Իրաքում նոր կյանք կպարգեւի ջիհադի գլոբալ շարժմանը:

Ջիհադի «սրբապատկերները»

Մինչ «ալ-Կաիդան»՝ որպես օպերատիվ կառույց, կորցնում է ուժը, գլոբալ ջիհադի նրա գաղափարախոսությունը վարակում է ավելի ու ավելի նոր խմբերի: Մյուս կազմակերպություններն օգտագործում են «ալ-Կաիդայի» մարտավարությունը՝ մասնավորապես, անձնասպանական գործողությունները: Արեւմտյան թիրախների վրա միաժամանակյա գրոհների կազմակերպման օպերատիվ կարողությունը մեծանում է:

Քանզի արմատական մուսուլմաններն իսլամը տեսնում են Արեւմուտքի սպառնալիքի տակ, ուստի ազ-Չարքավիին համարում են ԱՄՆ-ին դիմակայության խորհրդանիշ: Օրինակ՝ բրիտանական բջջի առաջնորդ Մուհամեդ Սիդիք Խանը, որը պատասխանատու է Լոնդոնում հուլիսի 7-ի ահաբեկչությունների համար, հարգանքի տուրք մատուցեց բեն Լադենին, նրա տեղակալ Այման ալ-Չավահիրիին եւ ազ-Չարքավիին: Ներկայումս ահաբեկչական ցանցի վրա բեն Լադենի ազդեցությունը փոխարինվել է ազ-Չարքավիի ազդեցությամբ: Ազ-Չարքավին զգալի ազդեցություն է ձեռք բերել լիբիական, ալժիրյան, թունիսյան ու եգիպտական, ինչպես նաեւ Պարսից ծոցի ահաբեկչական բջիջներում: Ահաբեկչական վեբ-կայքերում ու մամուլում գերակայում է ազ-Չարքավիի իրականացրած ահաբեկչական գործողությունների լուսաբանումը՝ թողնելով բեն Լադենին եւ «ալ-Կաիդային» ստվերում: Ազ-Չարքավին, որը մամուլով մանիպուլացման վարպետ է, ջանում է դառնալ գլոբալ ջիհադի խորհրդանիշ: Ամենայն հավանականությամբ, ալ-Չավահիրիի ու ազ-Չարքավիի միջեւ խզումը կարտահայտվի հենց 2006թ.:

Մերձավոր Արեւելք

Չետախուզական նոր կառույցների ստեղծման մեջ ԱՄՆ ներդրումների աճով եւ Պակիստանի հետախուզության հետ նրա համագործակցության ընդլայնմամբ՝ մեծանում է «ալ-Կաիդայի» ղեկավարությանը սպառնացող վտանգը: Ըստ ամենայնի, 2006թ. «ալ-Կաիդայի» վերնախավն աննախադեպ կորուստներ կկրի: Մինչ Իրաքը մնում է ազ-Չարքավիի համար հիմնական գործողությունների ասպարեզ, նա կփորձի հարված հասցնել Իրաքի սահմաններից դուրս: Չնարավոր է, կրկնվեն 2004թ. ապրիլին Չորդանանում քիմիական հարձակման փորձն ու 2005թ. նոյեմբերին երեք

միջազգային հյուրանոցներում մահապարտների իրականացրած գործողությունները, կարող է նույնիսկ փորձ արվի՝ գրոհել Մերձավոր Արեւելքի կամ Արեւմուտքի օբյեկտները: Այդ ժամանակ ազ-Ջարքավիին աջակցելու համար ստեղծված բջիջները կվերափոխվեն ահաբեկչությունների իրականացնող բջիջների: Իրաքյան ցանցերն արդեն ներթափանցել են առնվազն 10 եվրոպական երկրներ, ինչպես նաև Մադրիթ, Լեւանտ, Պարսից ծոց եւ ձգտում են հիմնավորվել Ասիայում:

Հարավային եւ Հարավարեւելյան Ասիա

Սեպտեմբերի 11-ից հետո ձեւավորված իրավիճակը վկայում է ինչպես գոյություն ունեցող խմբերի հզորության աճի, այնպես էլ Հարավային եւ Հարավարեւելյան Ասիայում նոր իսլամիստական կազմավորումների առաջացման մասին: Չնայած «ալ-Կաիդայի» բջիջների հետ պայքարում զեներալ Սուշարաֆի նշանակալից հաջողություններին, տեղական պակիստանյան խմբերը շարունակում են սատարել «ալ-Կաիդային»: Laskar-e-Toiba, Jayash-e-Mohamed, Harakat-ul-Jihadi-Islami պակիստանյան խմբերն «ալ-Կաիդայի» հետ կիսում են միեւնույն մարզական ճամբարները եւ օգնում նրան գոյատևելու: Որպեսզի փոխհատուցվեն Աֆղանստանի ճամբարների կորուստները, Հարավային Ասիայում «ալ-Կաիդայի» մերձավոր զինակից «Ջեմաա Իսլամիան» (Jemaah Islamiyah) նոր ճամբարներ ստեղծեց Ֆիլիպիններում եւ Ինդոնեզիայում: Այս կազմակերպությունը մարզում էր Աբու Սայաֆի խմբին, Մորոյի իսլամական ազատագրության ճակատին, որոնց միջեւ գաղափարախոսական, ֆինանսական եւ մարզական համագործակցությունը շարունակ աճում է:

Միեւնույն ժամանակ, մերձավորարեւելյան խմբավորումների ազդեցությունն ասիական խմբերի վրա գնալով ավելի է մեծանում: Առաջին. նրանց ապակենտրոնացված ցանցերն ահաբեկչական գործողությունների անցկացման համար ֆինանսական օգնություն են տրամադրում հարավասիական խմբերին: Երկրորդ. ասիական գաղափարախոսների բացակայության պարագայում մերձավորարեւելյան գաղափարախոսները, ինչպիսին Աբու Մուհամեդ ալ-Մաքդիսին է (ազ-Ջարքավիի ուսուցիչը), ազդում են ասիական իսլամիստների վրա: Երրորդ. Ասիայում հայտնվել են Մերձավոր Արեւելքի ահաբեկչական տեխնոլոգիաները. օրինակ՝ ավտոմոբիլներում տեղադրված նույնանման ռումբեր, որոնք գտնվել էին Մեծ Բրիտանիայում, Իրաքում ու Սաուդյան Արաբիայում, հայտնաբերվել են Պակիստանում, Թաիլանդում եւ Ֆիլիպիններում: Չորրորդ. գլխատման գործողությունները, որ կատարվում են Իրաքում,

կիրառվում են Պակիստանում, Աֆղանստանում ու Թաիլանդում: Թերեւս, ժամանակի ընթացքում, ջիհադի սպառնալիքի աճին զուգընթաց, այդ միտումներն Ասիայում ավելանան: Ասիական իսլամիստների հետ հարցազրույցները ցույց են տալիս, որ նրանք պատրաստ են սատարել ջիհադի իրաքյան իրենց եղբայրներին: 2005թ. Laskar-e-Toiba խումբն իր մարտիկներին ուղարկեց Իրաք, եւ հարավասիական խմբավորումները, ամենայն հավանականությամբ, կկրկնեն այդ ճանապարհը:

Բանգլադեշում իսլամիստական խմբավորումների նկատմամբ վերահսկողության իրականացման գործում իշխանությունների անհաջողությունը, թերեւս, ոգելորի Jamiatul Mujahidin Bangladesh-ին: Այս խումբն ի վիճակի է ահաբեկչություններ իրականացնել երկրի սահմաններից դուրս, մասնավորապէս, Հնդկաստանում: Չնայած միջազգային միջամտությանը, ապստամբների շարժումը Նեպալում 2006 կամ 2007 թվականներին կարող է հանգեցնել մտոհստական կառավարության ձեւավորմանը: Խաղաղ գործընթաց տանելու Նորվեգիայի անհաջողության հետեւանքով, ըստ ամենայնի, «Թամիլ-Իլամի ազատագրության վագրերը» 2006թ. նոր փորձեր կձեռնարկեն՝ սպանելու առանցքային քաղաքական առաջնորդներին ու հրամանատարներին եւ իրականացնելու խոշոր ահաբեկչական գործողություններ Շրի Լանկայի հարավում: Չնայած իրենց մայրաքաղաքներում հատուկեւտ ահաբեկչություններին, Հնդկաստանի ու Պակիստանի առաջնորդները կաշխատեն միասին, որպէսզի խաղաղություն հաստատեն Քաշմիրում: Աֆղանստանում ԱՄՆ ուժերը կփոխարինվեն ՆԱՏՕ զորքերով: Ասիայում ահաբեկիչների համար «ամենահամեղ» պատառները՝ Քարգայը եւ Մուշարաֆը, ամենայն հավանականությամբ, կենթարկվեն ոչնչացման նոր փորձերի:

Վերջաբան

Որպէսզի նվազեցվի գլոբալ ահաբեկչական սպառնալիքը, անհրաժեշտ են գործողություններ երեք ուղղությամբ: Առաջին. աջակցել իսլամական վերնախավերին՝ գլոբալ ջիհադի գաղափարախոսությանը կոշտ պատասխանելու համար: Երկրորդ. բարձրացնել հետախուզության եւ օպերատիվ գործողությունների որակը՝ ահաբեկչական բջիջները վնասազերծելու համար: Երրորդ. հնարավորություն ստեղծել՝ տարածաշրջանային հակամարտություններն արագ լուծելու համար, որոնք բնակչությանը բերում են տառապանքներ, հանգեցնում փախստականների տեղաշարժերի եւ, որպէս հետեւանք, պոտենցիալ ահաբեկիչների առաջացման:

Առանց գլոբալ քիմիայի գաղափարախոսությանը քաղաքական ու գաղափարախոսական հակակշիռ ստեղծելու եւ տարածաշրջանային հակամարտությունները լուծելու, ուր տառապում են մոսուլմանները, ահաբեկչական խմբերն ու նրանց օժանդակության բազան կաճեն. նրանք կվերականգնեն իրենց մարդկային կորուստները: Այսպիսով, կառավարությունները ոչ միայն պետք է անմիջականորեն օպերատիվ պատասխան տան ահաբեկիչներին, այլեւ ռազմավարական հակազդեցություն ցույց տան ահաբեկչությանը:

*Նանյանի տեխնոլոգիական համալսարանին առընթեր
պաշտպանության եւ ռազմավարական
հետազոտությունների ինստիտուտ*

www.agentura.ru